

Jan Halberda

ESTOPPEL W ANGLOAMERYKAŃSKIM PRAWIE PRYWATNYM

ESTOPPEL

W ANGLOAMERYKAŃSKIM PRAWIE PRYWATNYM

Jan Halberda

Estoppel

W ANGLOAMERYKAŃSKIM PRAWIE PRYWATNYM

Kraków 2020

Jan Halberda
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0002-5475-6482>
 jan.halberda@uj.edu.pl

© Copyright by Jan Halberda, 2020

Recenzent
Prof. dr hab. Kazimierz Baran

Opracowanie redakcyjne
Marta Stęplewska

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-259-5 (druk)
ISBN 978-83-8138-260-1 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382601>

Zdjęcie na okładce: Pixabay

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji UJ

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

1. Zagadnienia wstępne	9
1.1. Struktura pracy	11
1.2. Metodologia i podstawa źródłowa pracy	12
1.3. Odmiany <i>estoppel</i>	17
1.4. Zakres terytorialny.....	18
1.5. Zakres czasowy.....	22
1.6. Zakres przedmiotowy	22
1.7. Terminologia.....	24
1.8. <i>Equity law</i>	30
1.9. Zasada dobrej wiary.....	32
1.10. Wyzwania badawcze	43
 2. Odmiany <i>estoppel</i> z perspektywy historycznej	45
2.1. <i>Estoppel by record</i>	45
2.2. <i>Estoppel by representation</i>	49
2.2.1. <i>Estoppel by matter in pais</i>	50
2.2.2. <i>Estoppel by conduct</i>	52
2.2.3. Zasada <i>make representation good</i>	56
2.2.4. <i>Estoppel by negligence</i>	64
2.2.5. <i>Agency by estoppel</i>	72
2.3. <i>Estoppel by convention</i>	74
2.3.1. <i>Estoppel by deed</i>	74
2.3.2. <i>Estoppel by convention</i>	77
2.3.3. <i>Estoppel by contract</i>	83
2.4. <i>Proprietary estoppel</i>	89
2.4.1. <i>Estoppel by acquiescence</i> i <i>estoppel by encouragement</i>	90
2.4.2. <i>Dillwyn v. Llewelyn</i> (1862), <i>Ramsden v. Dyson</i> (1866).....	94
2.4.3. Przesłanki sędziego Fry'a (1880).....	100
2.4.4. <i>Crabb v. Arun DC</i> (1976), <i>Taylor's Fashions</i> (1982).....	102
2.5. <i>Promissory estoppel</i>	106
2.5.1. Klasyczna teoria umów	106

2.5.2. <i>Estoppel</i> w prawie amerykańskim w XIX wieku	114
2.5.3. <i>Restatement of the Contracts</i>	119
2.5.4. <i>Promissory estoppel</i> w Anglii	125
2.5.4.1. Hughes (1877), Birmingham (1889) i Foakes (1884)	128
2.5.4.2. High Trees (1947)	133
2.5.4.3. Krytyka	140
2.5.5. <i>Waiver</i>	145
2.5.5.1. Zrzeczenie się uprawnienia (<i>waiver by estoppel, forbearance</i>)	148
2.5.5.2. Wybór uprawnienia wykluczającego inne (<i>waiver by election</i>)	151
2.6. <i>Estoppel</i> jako jednolita instytucja	157
3. Przesłanki stosowania	167
3.1. Oświadczenie (<i>promise, representation</i>)	169
3.1.1. Postać oświadczenia	169
3.1.1.1. Wyrażne oświadczenie	169
3.1.1.2. Działania konkludentne	172
3.1.1.3. Zaniechanie (<i>estoppel by silence</i>)	181
3.1.2. Treść oświadczenia	187
3.1.2.1. Oświadczenie wiedzy i oświadczenie woli	187
3.1.2.2. Oświadczenie co do faktu i co do prawa	189
3.1.3. Jednoznaczność oświadczenia	192
3.1.4. Zamiar wywołania skutków prawnych	203
3.1.4.1. Obiektywizm wykładni	204
3.1.4.2. Zastrzeżenie warunku lub terminu	208
3.2. Zaufanie (<i>reliance</i>)	213
3.2.1. Związek przyczynowy: <i>test condicio sine qua non (but for test)</i>	216
3.2.2. Związek przyczynowy: <i>Wayling test</i>	219
3.2.3. Wielość przyczyn (<i>contributing causes</i>)	220
3.2.4. Racjonalność zaufania	223
3.2.5. Zawiedzione zaufanie (<i>detrimental reliance</i>)	227
3.2.6. Domniemanie przesłanki	229
3.3. Uszczerbek (<i>detriment</i>)	231
3.3.1. Spór w wypadkach <i>promissory estoppel</i>	233
3.3.2. Przesłanka <i>proprietary estoppel</i>	240
3.3.3. Charakter uszczerbku	241
3.3.4. Przykłady uszczerbku	244
3.3.4.1. Uszczerbek majątkowy	244
3.3.4.2. Uszczerbek niemajątkowy	246
3.4. Przesłanka istnienia wcześniejszego stosunku prawnego	249
3.4.1. Prawo angielskie	249
3.4.1.1. Stosunek umowny	250
3.4.1.2. Negocjacje	251
3.4.1.3. Stosunek pozaumowny	254

3.4.2. Prawo amerykańskie i australijskie	256
3.5. Ograniczenie <i>proprietary estoppel</i> do nieruchomości	259
3.5.1. Przedmiot <i>proprietary estoppel</i>	260
3.5.2. Oznaczoność praw i ich przedmiotu.....	263
3.5.3. Własność przedmiotu <i>proprietary estoppel</i>	266
3.6. Niegodziwość (<i>inequitability, unconscionability</i>)	270
3.6.1. Sporna natura niegodziwości	270
3.6.2. Niegodziwość jako przesłanka (reguła)	276
3.6.3. Niegodziwość jako zawór bezpieczeństwa (zasada).....	286
3.6.4. Niegodziwość jako maksyma	290
4. Skutki prawne <i>estoppel</i>	295
4.1. Natura prawna <i>estoppel</i>	295
4.1.1. <i>Estoppel</i> jako zarzut	296
4.1.2. <i>Estoppel</i> jako podstawa powództwa	303
4.1.2.1. Prawo angielskie	303
4.1.2.2. Prawo amerykańskie.....	307
4.1.2.3. Prawo australijskie.....	310
4.2. Trwałość skutków w czasie	314
4.2.1. Przejściowy charakter <i>promissory estoppel</i>	314
4.2.2. Trwały skutek <i>estoppel</i>	317
4.3. Osobisty charakter <i>estoppel</i>	326
4.4. Zakres ochrony (<i>interest</i>)	333
4.4.1. Prawo angielskie	337
4.4.2. Prawo amerykańskie	341
4.4.3. Prawo australijskie.....	344
4.5. Dyskrecjonalność rozstrzygnięcia	347
4.5.1. Niepewność rozstrzygnięcia.....	348
4.5.2. Zasada <i>minimum equity</i>	353
4.5.3. Zasada proporcjonalności	355
4.5.4. Postępowanie stron – zasada „czystych rąk”	359
4.5.5. Uzasadnienie przez konsekwencje	361
4.6. Prawa i obowiązki stron	362
4.7. Zbieg norm	372
4.7.1. Zdolność kontraktowa	373
4.7.2. Prawo publiczne.....	375
4.7.3. Formalne wymogi obrotu	382
4.7.3.1. Prawo angielskie	383
4.7.3.2. Prawo amerykańskie.....	393
4.7.3.3. Prawo australijskie.....	396
4.7.4. Przedawnienie	396
4.7.5. Normy ochronne	399

5. Miejsce <i>estoppel</i> w prawie prywatnym	403
5.1. <i>Promissory estoppel</i> – pogląd kontraktowy	407
5.2. <i>Promissory estoppel</i> – pogląd deliktowy	415
5.3. <i>Promissory estoppel</i> – pogląd <i>sui generis</i>	419
 6. Podsumowanie	 425
 Źródła.....	 435
 Literatura	 437
 Indeks skrótów nazw czasopism	 467
 Indeks osobowy	 471
 Indeks rzeczowy	 485
 Indeks aktów prawnych	 505
 Indeks orzeczeń	 509
 Summary.....	 525

1. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza – z perspektywy historycznej, dogmatycznej i porównawczej – znanych tradycji angloamerykańskiej materialno-prawnych instytucji określanych terminami *promissory estoppel*, *proprietary estoppel*, *estoppel by convention*, a niekiedy *equitable estoppel*. W prawie anglo-amerykańskim poszczególne odmiany *estoppel* pełnią podobną funkcję jak w kontynentalnej cywilistyce te instytucje, za pomocą których realizowana jest zasada dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym i zakaz nadużywania prawa.

Powtarzający się człon tych nazw – *estoppel* – oznacza powstrzymanie osoby, przeciwko której stosowana jest instytucja, w działaniach ukierunkowanych na wykonanie przysługujących jej formalnie uprawnień. Wspólnym mianownikiem wielu odmian *estoppel* jest zapobieganie niekonsekwentnym zachowaniom, co zwraca uwagę na funkcjonalne podobieństwo względem zasady dobrej wiary i zakazu nadużywania prawa. Przydawki powyższych nazw akcentują – odpowiednio – powiązanie tej instytucji z pojęciem oświadczenia woli (*promise* – obietnica, *promissory estoppel*) i prawem zobowiązań umownych, ograniczenie zakresu jej stosowania do sporów związanych z uprawnieniami do nieruchomości (*property* – własność, *proprietary estoppel*), a w końcu umiejscowienie źródeł konstrukcji prawnej w kanclerskim porządku *equity law* (*equitable estoppel*).

W prawie angielskim (na marginesie zostawmy na razie inne porządki prawne) *promissory estoppel* stanowi instytucję prawną umożliwiającą zapobieżenie negatywnym skutkom niekonsekwentnego zachowania drugiej strony umowy. Powiązany jest z prawem umów, którego najważniejszą konstrukcją jest obietnica (*promise*), jak w terminologii anglojęzycznej określa się oświadczenie woli¹.

---

¹ F. Pollock, *Principles of Contract: A Treatise on the General Principles Concerning the Validity of Agreements in the Law of England*, London 1889, s. 2: „The declaration by one person to another of his intention to do or forbear from anything at the request or for the use of that other

Tę odmianę *estoppel* stosuje się pomiędzy składającym obietnicę (*promisor*) a jej adresatem (*promisee*)². Ma przeciwdziałać wystąpieniu po stronie adresata obietnicy uszczerbku (*detriment*) lub innych negatywnych następstw – określanych w języku angielskim nieostrym terminem *unconscionability*, który zdecydowałem tłumaczyć jako „niegodziwość” – będących skutkiem podjęcia przezeń działań w zaufaniu (*reliance*) do złożonej obietnicy.

Co istotne, oświadczenie stanowiące przesłankę *promissory estoppel* odnosi się do obietnicy określonego działania bądź zaniechania w przyszłości (oświadczenie woli), a nie do przeszłych lub istniejących faktów (oświadczenie wiedzy) co charakteryzuje inną odmianę – *estoppel by representation*. Potrzeba odwoływania się do *promissory estoppel* zrodziła się, kiedy dostrzeżono, że stosowanie instytucji prawa umów prowadzić może do nieakceptowalnych konsekwencji. Do tej odmiany *estoppel* sięgano, gdy obietnica na podstawie której podjęto działanie, została złożona bez *consideration*, przez co rozumie się pochodzącą od kontrahenta odpłatę za obietnicę. Pod wpływem XIX-wiecznej klasycznej teorii umów przyjmowano bowiem, że obietnica pozbawiona *consideration* nie ma mocy wiążącej. Sięganie w takich sytuacjach po argument bezskuteczności obietnicy, chociaż formalnie uzasadniony, budziło moralny sprzeciw.

Do *proprietary estoppel* sięgano z kolei najczęściej w sytuacjach dokonania nakładów na nieruchomości w przekonaniu o dysponowaniu do niej tytułem, który jednak z uwagi na niedochowanie wymogów formalnych transferu przysługiwał innej osobie. W tych wypadkach opieranie się na przysługujących uprawnieniach właścicielskich spotykało się niekiedy z negatywną reakcją sądów. Trzecia z wymienionych odmian materialnoprawnych – *estoppel by convention* – zapobiegała niekonsekwentnemu zakwestionowaniu założeń przyjętych przez strony w toku dotychczasowej współpracy.

Promissory estoppel i *estoppel by convention* funkcjonują jako środek defensywny („tarcza”), podczas gdy *proprietary estoppel* działa również ofensywnie („miecz”). Mimo tych odmienności wymienione tu instytucje mają za zadanie przeciwdziałać negatywnym konsekwencjom dotyczącym stronę, a wynikającym z niekonsekwentnego postępowania innej.

---

is called a promise”. *Restatement of the Law (Second) Contracts As Adopted and Promulgated by the American Law Institute*, vol. 1, St. Paul 1981, s. 8: „§2. A promise is a manifestation of intention...”.

² Pojęcia te tłumaczone są niekiedy na język polski jako zastrzegający (*promisee*) i przyrzekający (*promisor*), co znajduje uzasadnienie na gruncie rozważań o prawach osoby trzeciej (I. Karwala, *Privity of contract a zasada względnego charakteru stosunku zobowiązaniowego*, TPP 2010, 1, s. 18), ale w kontekście *estoppel* nie zdaje egzaminu.

1.1. STRUKTURA PRACY

Książka składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich stanowi rozbudowany wstęp, w którym poza wskazaniem podstawowych przesłanek i odmian *estoppel* (1.3), zakresu niniejszej pracy (1.4-1.6), uwag metodologicznych (1.2) i terminologicznych (1.7), zdecydowałem się przedstawić kluczowe dla dalszego wywodu zagadnienia jurysdykcji *equity law* (1.8) oraz postrzegania dobrej wiary i zakazu nadużywania prawa w krajach tradycji *common law* i *civil law* (1.9). Zagadnienia te mają istotne znaczenie z uwagi na funkcję pełnioną przez materialnoprawne odmiany *estoppel*. W końcowej części tego rozdziału wskazuję problemy badawcze, za których przyczyną dyskusja na temat *estoppel* pozostaje nadal żywa (1.10).

Drugi rozdział prezentuje poszczególne odmiany *estoppel* w perspektywie historycznej, zaczynając od tych znanych już w średniowieczu – *estoppel by record* (2.1), *estoppel by deed* (2.3.1), *estoppel in pais* (2.2.1), aż po stosowane we współczesnych sporach o wielką stawkę odmiany materialnoprawne – *promissory estoppel* (2.5), *proprietary estoppel* (2.4), *estoppel by convention* (2.3).

Kolejne rozdziały mają charakter dogmatyczny. Koncentrują się na prezentacji spornych zagadnień problematyki materialnoprawnych odmian *estoppel* i próbie ich rozstrzygnięcia. Trzeci rozdział omawia przesłanki stosowania odmian *estoppel*. Przesłanki *promissory estoppel* można zwięźle przedstawić jako: 1. oświadczenie woli (obietnica) (3.1), 2. zachowanie w zaufaniu do oświadczenia (3.2), 3. uszczerbek lub niegodziwość (3.3, 3.6), 4. związanie stron wcześniejszym stosunkiem prawnym (3.4). Tej ostatniej nie wymaga się w wypadkach *proprietary estoppel* i *estoppel by convention*. Odmiany *estoppel* różnią się co do kryteriów spełnienia przesłanek: oświadczenia (łatwiej spełnić tę przesłankę w sytuacji *proprietary estoppel*, niekiedy nie jest nawet wymagana), uszczerbku (łatwiej spełnić tę przesłankę w sytuacji *promissory estoppel*, a niekiedy nie jest wymagana), zakresu stosowania (ograniczenie przedmiotu *proprietary estoppel* do nieruchomości) (3.5). Przedmiotem czwartego rozdziału są skutki stosowania *estoppel* – zagadnienia działania instytucji jako „miecza” (4.1.2) lub „tarczy” (4.1.1), trwałość skutków w czasie (4.2), osobisty charakter *estoppel* (4.3), zakres udzielanej ochrony (4.4), z którym powiązane jest zagadnienie swobody decyzyjnej (4.5) i możliwych rozstrzygnięć sądowych (4.6). W końcowej części rozdziału zajmuję się problematyką stosowania *estoppel* w celu przewyżczenia negatywnych skutków przewidzianych w innych normach prawnych (4.7), dotyczących chociażby formy czynności prawnych (4.7.3.1) czy przedawnienia

(4.7.4). W rozdziale piątym podejmuję próbę odpowiedzi na pytanie o miejsce *estoppel* w angloamerykańskim prawie prywatnym, ze szczególną uwagą na najbardziej kontrowersyjne zagadnienie, czyli lokalizację *promissory estoppel* w prawie zobowiązań. Rozdział szósty stanowi podsumowanie pracy, w którym między innymi wskazuję funkcjonalne odpowiedniki *estoppel* na gruncie prawa polskiego.

1.2. METODOLOGIA I PODSTAWA ŹRÓDŁOWA PRACY

W pracy podejmuję próbę zastosowania metody historycznej³, dogmatycznej oraz prawnoporównawczej (funkcjonalnej)⁴. Wnioski niniejszej pracy formułowane są w oparciu o analizę orzecznictwa sądowego. W prawie angloamerykańskim omawiane instytucje najczęściej nie są przedmiotem regulacji ustawowej. Wyjątkiem w tej mierze są dwa amerykańskie stany (Georgia i Luizjana) oraz poniekąd (jako że nie wiążą formalnie) tzw. *restatements*, o których będzie mowa w dalszej części pracy (2.5.3).

Instytucja *estoppel* jest zatem wytworem sądów, a źródłem prawa w tej mierze są precedensy⁵. Oznacza to konieczność ustalania, które orzeczenia mają charakter wiążący oraz w jakim zakresie, a zatem która ich część stanowi wiążące *ratio decidendi*, a która pozbawione tej cechy *obiter dicta*. Nie wypracowano powszechnie akceptowalnej metody rozróżniania pierwszych od

³ Konieczność uwzględniania historii w badaniach prawa angloamerykańskiego nie jest kwestionowana (K. Gray, *Elements of Land Law*, London 1993, s. 50; D. Ibbetson, *A Historical Introduction to the Law of Obligations*, Oxford 2006, *passim*; R. Zimmermann, *Dziedzictwo Savigny'ego. Historia prawa, prawoznawstwo porównawcze i kształtowanie się europejskiej nauki prawa*, KPP 2005, 1, s. 44; K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction to Comparative Law*, Oxford 2011, s. 181).

⁴ A. Osin Urucu, *Methodology of Comparative Law*, w: J. M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Cheltenham 2006, s. 443-444; A. Stępkowski, *Nadużycie prawa podmiotowego w świetle jurejurisprudencji kulturowej*, ZP UKSW 2006, 6(2), s. 197; R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, s. 71; S. Vogenauer, *Sources of Law and Legal Method in Comparative Law*, „Max Planck Institute for European Legal History. Research Paper Series” 2020, 4, s. 3; K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction...*, s. 15 i n.

⁵ Szerzej na ten temat w języku polskim: J. Halberda, *Historia zobowiązań quasi-kontraktowych w common law*, Kraków 2012, s. 38-43; T. Stawicki, *Precedens jako zadanie dla nauk prawnych*, w: A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), *Precedens w polskim systemie prawa*, Warszawa 2010, s. 229 i n.; M. Węglarz, *Specyfika prawa angielskiego – doktryna precedensu*, SZP TBSP UJ 2000, 4, s. 55-72; T. Zych, *W poszukiwaniu pewności prawa. Precedens a przewidywalność orzeczeń sądowych w tradycji prawa anglosaskiego*, Toruń 2017, s. 27 i n.

drugich⁶. Analiza wypowiedzi przedstawicieli nauki i sądów pozwala stwierdzić istnienie tendencji do nadmiernego cytowania orzeczeń. Aby zwiększyć moc swoich argumentów, prawnicy przywołują zarówno wypowiedzi mające charakter *ratio decidendi* jak i *obiter dictum*⁷. Jedną z przyczyn niepewności prawa dotyczącego *estoppel* jest mnogość wypowiedzi sędziowskich, które na tle rozstrzyganego sporu można by uznać za zbędne⁸.

Podstawą źródłową pracy były przede wszystkim orzeczenia sądowe, których większość pochodzi z okresu XIX-XXI w., oraz prace naukowe. Wyroki były dostępne przede wszystkim za pośrednictwem bazy danych Westlaw International (www.westlawinternational.com), portali internetowych British and Irish Legal Information Institute (www.bailii.org), Australasian Legal Information Institute (www.austlii.edu.au), Canadian Legal Information Institute (www.canlii.org) i Commonwealth Legal Information Institute (www.commonlii.org), a w końcu – tradycyjnych zbiorów orzecznictwa (angielskich, np.: A. Burrows, *A Casebook on Contracts*, Oxford–Portland 2009 czy amerykańskich: J. D. Calamari, J. M. Perillo, H. Hadjiyannakis Bender, *Cases and Materials on Contracts*, St. Paul 2004; E. A. Farnsworth, W. F. Young, *Cases and Materials on Contracts*, New York 1988)⁹. Amerykańskie prawa stanowe różnią się między sobą

⁶ Z. Bankowski, D. N. MacCormick, G. Marshall, *Precedent in United Kingdom*, w: D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.), *Interpreting Precedents. A Comparative Study*, Routledge 2016, s. 338; M. Koszowski, *Anglosaska doktryna precedensu*, Warszawa 2009, s. 29 i n.; T. Zych, *W poszukiwaniu...*, s. 443-444. Za *ratio decidendi* uznaje się zatem normę konieczną lub wystarczającą do wydania danego rozstrzygnięcia. Według innych *ratio decidendi* obejmuje przesłanki, które sędziowie orzekający w późniejszych sprawach uznali za istotne do rozstrzygnięcia wcześniejszego precedensu. To zaś, co w istocie miało na myśli sędzia wówczas orzekający, ma drugorzędne znaczenie (P. S. Atiyah, *Consideration. A Restatement*, w: idem, *Essays in Contract*, Oxford 1986, s. 225; G. Samuel, *Common Law*, w: J. M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia...*, s. 151-152; G. Slapper, D. Kelly, *The English Legal System*, Routledge 2015, s. 160-161).

⁷ Z. Bankowski, D. N. MacCormick, G. Marshall, *Precedent...*, s. 338. T. Stawecki, *Precedens jako zadanie...*, s. 248, wskazuje na zacieranie się rozróżnienia między *holding* a *obiter dictum* w Stanach Zjednoczonych. Podobnie w Australii, gdzie prowadzony jest spór co do mocy wiążącej tzw. *seriously considered dicta* (K. Barnett, *Sir Anthony Mason Reflects on Judging in Australia and Hong Kong, Precedent and Judgment Writing*, blogs.unimelb.edu.au/opinionsonhigh/2014/07/28/barnett-mason/).

⁸ Wyjątkiem jest powstrzymanie się od nich – *Western Fish Products Ltd v. Penwith DC* (1979) 38 P&CR 7, 43 (Westlaw): „we think it better to leave decisions on them until they do arise in some other case rather than to express opinions about them in the form of obiter dicta”; *Rock Advertising Limited (Respondent) v. MWB Business Exchange Centres Limited (Appellant)* (2018) 1 CLC 946, 955 (Westlaw).

⁹ Aby ograniczyć obszerność przypisów zmodyfikowałem sposób cytowania wyroków. W przypadku pierwszej o nich wzmianki (zarówno w tym rozdziale, jak i kolejnych) przedstawiam

w znacznie większym stopniu niż ma to miejsce w przypadku praw poszczególnych stanów Australii. Z tej przyczyny punktem wyjścia dla badań nad prawem amerykańskim nie było orzecznictwo poszczególnych jurysdykcji stanowych, ale oficjalne teksty pierwszego (1932) i drugiego (1981) *Restatements of the Contracts* stanowiących przygotowane przez American Law Institute kompendia obejmujące najważniejsze zasady przyjęte w większości stanów. Podstawę źródłową stanowiły również dzieła przedstawicieli nauki prawa – począwszy od pochodzących z początków XVII w. *Institutes* Edwarda Coke’a, przez XVIII-wieczne *Commentaries* Williama Blackstone’a, a skończywszy na pracach Petera Birkasa, Andrew Burrowsa, Kennetha Handleya, Bena McFarlane’a czy Andrew Robertsona wydanych w przeciągu ostatnich lat. W ograniczonym stopniu konieczne było sięgnięcie do materiałów legislacyjnych. W tej mierze korzystałem z rządowych portali internetowych (www.legislation.gov.uk, www.legislation.nsw.gov.au).

Motorem rozwoju *promissory estoppel* i *proprietary estoppel* było – odpowiednio – przeciwdziałanie skutkom stosowania instytucji *consideration* oraz wymogów formy czynności prawnych. Na gruncie prawa polskiego w wielu podobnych sytuacjach sięgamy do zakazu nadużywania praw podmiotowych (art. 5 kc). W polskiej nauce dostrzeżono doniosłą rolę *estoppel*, wskazując na jego „ogromną doniosłość praktyczną”¹⁰. Nazywany zasadą, doktryną lub formułą, bywa on wzmiankowany w polskim orzecznictwie. Odniesienia do *estoppel* pojawiają się najczęściej w dwóch kontekstach – gdy chodzi o niedopuszczalność powoływania się przez państwo na niewprowadzenie dyrektywy unijnej do porządku krajowego¹¹ albo jako odpowiednik zasady *venire contra factum proprium* w sytuacji niekonsekwentnego działania strony¹². W niektórych orze-

---

w pełni oznaczenie orzeczenia – wskazanie stron (Cobbe v. Yeoman’s Row Management Ltd), datę roczną (2008) i publikator (1 WLR 1752) – oraz źródło, z którego korzystałem (najczęściej baza Westlaw). W kolejnych wypadkach stosuję skróconą nazwę (najczęściej oznaczenie jednej ze stron sporu), datę oraz wyłącznie stronę publikatora, do której się odnoszę – Cobbe (2008) 1775. W przypadku wyroków amerykańskich dodatkowo wskazuję, z którego stanu pochodzą.

¹⁰ K. Mularski, Z. Radwański w: Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019 (*System Prawa Prywatnego*, t. 2), s. 160 (bez wskazania, o którą z odmian *estoppel* chodzi).

¹¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11.03.2015 r. sygn. P 4/14, OTK ZU 2015, 3, s. 384; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22.06.2010 r. sygn. VI ACa 1444/09; wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 7.02.2014 r. sygn. V Ka 1599/13.

¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18.03.2014 r. sygn. I ACa 1463/13; wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 27.04.2016 r., sygn. XXVI GC 1118/14; wyroki Sądu Rejonowego w Łodzi z dnia 4.02.2019 r. sygn. XIII GC 3060/18, z dnia 29.01.2018 r. sygn.

czeniu odniesienie następuje w wyniku podniesienia przez stronę stosownego argumentu¹³. Trudno powiedzieć, co bezpośrednio skłoniło sądy do sięgnięcia po argumentację *estoppel* w pozostałych orzeczeniach. Niekiedy można odnieść wrażenie, że pojawia się ona przypadkowo.

W dawnej Anglii osoby dotknięte negatywnymi skutkami formalizmu prawa obejmował opieką Sąd Kanclerski (Chancery Court). Sięgano po różnorakie instytucje prawne, w tym i te określane mianem *estoppel*. W bliższych nam czasach, kiedy osobna jurysdykcja kanclerska nie istnieje, jej dotychczasowe funkcje spełniane są za pomocą poszczególnych odmian *estoppel*. Ich ewolucja pozwala dostrzec, w jaki sposób prawo angloamerykańskie wprowadza do swojego porządku prawnego pozasystemowe wartości i oceny. W polskiej nauce wskazuje się na dwa sposoby otwierania się na nie prawa. Jednym z nich jest funkcjonowanie osobnego organu rozstrzygającego spory równoległe do prawa (rzymski pretor, angielski kanclerz, współcześnie mechanizmy alternatywnego rozwiązywania sporów [*alternative dispute resolution*, ADR]), drugim zaś są charakterystyczne dla kontynentalnej cywilistyki klauzule generalne zakotwiczone „w” prawie¹⁴. Po oznaczającym porzucenie pierwszego modelu połączeniu sądów *common law* i *equity law* w latach 70. XIX w. prawo angloamerykańskie adaptuje się obecnie do warunków działania w ramach modelu drugiego. Funkcjonalnym odpowiednikiem wspomnianych klauzul generalnych (zasady dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym, zakazu nadużywania praw) są m.in. kształtowane w ostatnich dekadach odmiany *estoppel*.

Nauka angloamerykańska nie posługuje się pojęciem nadużycia prawa. Prowadzone są natomiast rozważania na temat dobrej wiary (w znaczeniu obiektywnym). Chociaż dominuje pogląd kwestionujący obowiązywanie ogólnej zasady dobrej wiary w prawie angloamerykańskim, wskazuje się na wiele instytucji, które mają spełnić podobną funkcję. Ujęte z różnej perspektywy – zasada zakazu nadużywania praw podmiotowych, zasada dobrej wiary, a w końcu *estoppel* – wypełniają luki aksjologiczne w strukturze porządku prawnego. Próbie zrozumienia, jak *estoppel* spełnia tę funkcję, poświęcona jest niniejsza praca.

XIII GC 2220/17, z dnia 21.03.2017 r. sygn. XIII GC 3066/16, z dnia 13.10.2016 r. sygn. XIII GC 708/14 (orzeczenia.ms.gov.pl/).

¹³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11.04.2018 r. sygn. I GSK 152/18; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 18.10.2012 r. sygn. I SA/Sz 348/12 (orzeczenia.nsa.gov.pl/).

¹⁴ L. Leszczyński, *Właściwości posługiwania się klauzulami generalnymi w prawie prywatnym. Perspektywa zmiany trendu*, KPP 1995, 3, s. 290-291; idem, *Nadużycie prawa – teoretyczno-prawny kontekst aksjologii luzu decyzyjnego*, w: H. Izdebski, A. Stępkowski (red.), *Nadużycie prawa*, Warszawa 2003, s. 27.

Wprawdzie pomiędzy prawem polskim a opisywanymi w książce porządkami prawnymi nie ma związków pokrewieństwa, jakie można zidentyfikować w przypadku prawa niemieckiego czy francuskiego, prowadzenie studiów na temat prawa angloamerykańskiego należy uznać za pożądane. Wyjście Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej nie zmienia powyższej oceny. Stany Zjednoczone, Zjednoczone Królestwo i Australia są światowymi liderami gospodarki, Londyn stolicą międzynarodowego handlu i arbitrażu handlowego, zaś prawo angielskie często wybierane jest jako właściwe przez strony międzynarodowych transakcji¹⁵. Mimo powszechnej znajomości języka angielskiego brakuje w naszym kraju gruntownych studiów nad kulturą prawną *common law*. Wydane w ostatnich latach tomy serii *System Prawa Prywatnego*¹⁶ przedstawiają szerokie tło porównawcze – prawo francuskie, niemieckie i szwajcarskie – ale pomijają angloamerykańskie¹⁷. Biorąc pod uwagę kluczową rolę orzecznictwa w wypracowaniu rozumienia nadużycia prawa na kontynencie (we Francji czy w Niemczech), podjęcie studiów nad angloamerykańskim prawem sędziowskim jest jak najbardziej uzasadnione.

Prace prowadzone były w oparciu o zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, niemieckich uniwersytetów, z którymi Uniwersytet Jagielloński współpracuje w ramach wymiany bezpośredniej lub programu Erasmus Plus (Universität Augsburg, Freie Universität Berlin, Ruhr-Universität Bochum, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Universität Heidelberg, Universität zu Köln), a w końcu i bibliotek amerykańskich (Columbia University w Nowym Jorku i St. Mary's University School of Law w San Antonio). Na ostateczny kształt książki istotny wpływ miała możliwość dyskusji kluczowych zagadnień z czołowymi przedstawicielami nauki prawa, takimi jak David Ibbetson (University of Cambridge), Ben McFarlane (University of Oxford), John Mee (University College Cork), Andrew Robertson (University of Melbourne), James Edelman (High Court of Australia), Stephen Waddams (University of Toronto),

---

¹⁵ T. Etherton, *Equity and Conscience*, Northumbria University – Eldon Professor's Lecture, 25 October 2017, s. 19-20, www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2017/10/sir-terence-etherton-mr-eldon-lecture-20171030.pdf; G. Vos, *The Future for the UK's Jurisdiction and English Law after Brexit*, Presentation to a Seminar in Munich hosted by Münchener Juristische Gesellschaft, and the British Chamber of Commerce in Germany, 13th May 2019, www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2019/05/CHC-speech-the-Future-for-the-UKs-jurisdiction-and-English-law-after-Brexit.pdf.

¹⁶ Z. Radwański i in. (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 1-21, Warszawa 2002-2020.

¹⁷ Podobną („kontynentalną”) płaszczyznę porównawczą przyjmował A. Szpunar, *Uwagi o nadużyciu prawa podmiotowego*, w: R. Szytk (red.), *II Kongres Notariuszy RP. Referaty i opracowania*, Poznań–Kluczbork 1999, s. 334-336.

Mark Gergen (University of California) czy Vincent Johnson (St. Mary's University School of Law, San Antonio), które były możliwe dzięki uczestnictwu w 22nd British Legal History Conference 2015 (University of Reading) i Obligations VIII Conference 2016 (University of Cambridge).

1.3. ODMIANY *ESTOPPEL*

W prawie angloamerykańskim funkcjonuje szereg odmian *estoppel*, między którymi występują istotne różnice co do przesłanek i skutków. Niektóre spośród nich są instytucjami prawa procesowego, a inne stanowią mechanizmy prawa materialnego, działając w obszarze prawa zobowiązań, prawa rzeczowego, prawa spadkowego, a nawet prawa spółek czy prawa rodzinnego. Stosowane są w obrocie zarówno powszechnym, jak i w profesjonalnym. Do odmian materialnoprawnych można zaliczyć *estoppel by convention*, *promissory estoppel*, *proprietary estoppel*.

Odmienności zachodzą zarówno pomiędzy różnymi rodzajami *estoppel* w ramach jednego porządku prawnego, jak również – co do nominalnie tej samej odmiany *estoppel* – między poszczególnymi prawami krajów należących do tradycji angloamerykańskiej. W tej mierze prawo angielskie od prawa amerykańskiego i australijskiego dzieli dystans.

Najwcześniej – bo już w średniowieczu – praktyka sądowa wykształciła formę *estoppel*, której rola odpowiada prawomocności orzeczeń sądowych (*estoppel by record*). Na początku XVII w. Edwardowi Coke'owi znane były trzy odmiany: *estoppel by record*, *estoppel by deed* oraz *estoppel by matter in pais*, które piętnowały brak konsekwencji w działaniu. Uniemożliwiały zaprzeczanie – odpowiednio – wcześniejszemu wyrokowi (od którego nie przysługiwał środek zaskarżenia), swoim własnym oświadczeniom ujętym w treści formalnego dokumentu (*deed*) albo okolicznościom notoryjnym, znanym mieszkańcom danej okolicy¹⁸. Ta ostatnia odmiana dała początek rozwijanej przez orzecznictwo kanclerza (a zatem *equity law*) instytucji *estoppel by representation* zapobiegają-

---

¹⁸ E. Coke, *The First Part of the Institutes of the Laws of England; or a Commentary upon Littleton: Not the Name of the Author only, but of the Law itself*, London 1628 (reprint London 1809, ed. F. Hargrave, Ch. Butler), s. 352a: „Touching estoppels, which is an excellent and curious kinde of learning, it is to be observed, that there be three kinde of estoppels, viz. by matter of record, by matter of writing, and by matter in pais”. Na marginesie wypada stwierdzić, że Edward Coke nie był – jak pisze Aneta K. Podsiadła (*Equitable estoppel w angloamerykańskim*

cej zaprzeczaniu własnym oświadczeniom co do faktów. Angielski język prawniczy wykształcił szereg szczególnych pojęć określających kontekst, w którym ta odmiana była stosowana. Terminy *estoppel by statement*, *estoppel by conduct*, *estoppel by silence*, *estoppel by negligence* odnoszą się – odpowiednio – do sytuacji, w których owo oświadczenie wywodzone jest w sposób wyraźny lub dorozumiany z zachowania lub milczenia albo też związane jest z zaniedbaniem jednostki¹⁹. Przedstawione dotąd odmiany mają defensywny charakter i nie mogą stanowić samoistnej podstawy powództwa (*cause of action*), co kwalifikuje je jako instytucje prawa procesowego. Wspólnym mianownikiem jest uniemożliwienie za ich pomocą wykazania przez przeciwnika pewnych okoliczności w procesie sądowym.

Wyraźnie odróżniają się od nich *promissory estoppel*, *proprietary estoppel* i *estoppel by convention*, które – rozwinięte w XIX-XX w. – należą do prawa materialnego i odnoszą się do obietnic (oświadczeń woli). W prawie angielskim *promissory estoppel* i *estoppel by convention* mają wyłącznie charakter defensywny, zaś *proprietary estoppel* może stanowić samodzielną podstawę powództwa. W prawach amerykańskim i australijskim, wszystkie trzy – przynajmniej co do zasady – traktowane są jako jedna odmiana i mogą stanowić *cause of action* powództwa. Należy przy tym poczynić zastrzeżenie: wypadki poniesienia nakładów na cudzą rzecz, traktowane w Anglii i Australii jako *estoppel by acquiescence* (odmiana *proprietary estoppel*) w prawie amerykańskim analizowane są z perspektywy prawa bezpodstawnego wzbogacenia²⁰.

1.4. ZAKRES TERYTORIALNY

W książce podejmuję się przedstawienia instytucji w prawie angloamerykańskim. Praca odnosi się przede wszystkim do prawa angielskiego²¹ oraz wywo-

---

prawie zobowiązań, w: M. M. Żoła, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), *Ius est ars boni et aequi*, Toruń 2009, s. 59) profesorem, ale sędzią i posłem Izby Gmin.

¹⁹ W zasadzie nie są używane wspólnie w Anglii, chociaż A. G. Guest, F. M. B. Reynolds, D. R. Harris w: H. Beale (ed.), *Chitty on Contracts*, vol. 2, 29th ed., London 2004 (dalej: *Chitty on Contracts*, vol. 2), s. 1390-1392, wyróżniają *estoppel by representation* i *estoppel by negligence* (*implicite* wyłączając z zakresu *representation* wypadki zaniechania).

²⁰ §27 *Restatement of the Law (Third) Restitution and Unjust Enrichment*, St. Paul 2011 (dalej: R3RUE).

²¹ Operując pojęciem „prawo angielskie”, należy mieć na względzie, iż chodzi o porządek prawny obowiązujący jedynie w części Wysp Brytyjskich – w Anglii i Walii. Nie należy termi-

dzących się od niego porządków prawnych – amerykańskiego oraz australijskiego, które wraz z angielskim mają zdecydowanie największe znaczenie w tych częściach świata, których tradycja prawna wywodzi się z *common law*.

Common law to, z jednej strony, prawo wykształcone przez sądy (prawo sędziowskie, *case law*, *judge-made law*), a nie powstałe na skutek działań parlamentu (*statute law*), z drugiej – wykształcone przez tzw. sądy westminsterskie, a nie Sąd Kanclerski (*equity law*), a jeszcze z innej – obowiązujące w całym kraju, a nie jedynie w jego części (*local law*). W końcu zaś termin może odnosić się do całokształtu porządku prawnego obowiązującego w Anglii i w krajach, w których wywodzi się on z prawa angielskiego, niezależnie od źródła pochodzenia norm prawnych²². Zamiast tego znaczenia używam pojęcia „prawo angloamerykańskie”, zaś termin *common law* stosuję w drugim ze wskazanych tu znaczeń.

W Stanach Zjednoczonych problematyka *estoppel* należy do dziedziny prawa prywatnego i pozostaje poza zakresem regulowanym przez prawo federalne. Źródłem prawa w tym zakresie są zatem prawa stanowe. W orzecznictwie wyraźnie stwierdzono brak federalnego *common law*²³. Różnice pomiędzy poszczególnymi prawami stanowymi nie mają jednak decydującego znaczenia z perspektywy niniejszej pracy. Nie występuje formalne związanie precedensem stanowym w innym stanie, ale wyroki pochodzące z niektórych stanów (np. z Nowego Jorku, Teksasu, Kalifornii) mają moc perswazyjną w innych. Dla uproszczenia wywodu – podobnie jak czyni się w piśmiennictwie anglojęzycznym – w książce używane będzie pojęcie „prawo amerykańskie” (w liczbie pojedynczej). Wyjątek stanowi Luizjana, której porządek prawny jest przykładem *mixed jurisdiction*²⁴.

---

nów „angielski” i „brytyjski” stosować zamiennie. Pisanie zatem o „brytyjskich” judykaturze (W. Kocot, *Odpowiedzialność przedkontraktowa*, Warszawa 2013, s. 309), orzecznictwie, doktrynie lub „brytyjskim” *common law* (M. Drózd, *Zawarcie umowy w drodze oferty na podstawie Konwencji Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów*, Warszawa 2016, s. 58, 86, 134-135, 186; M. Koszowski, *Angłosaska doktryna...*, s. 22, 78) nie jest właściwe w kontekście instytucji prawa prywatnego.

²² G. Slapper, D. Kelly, *The English...*, s. 4-7.

²³ Brandeis J. w *Erie Railroad Co v. Tompkins* (1938) 304 US 64, 78 (caselaw.findlaw.com): „There is no federal general common law”.

²⁴ Szerzej na temat prawa amerykańskiego w języku polskim: I. Kraśnicka, A. Ludwikowska, *Wprowadzenie do systemu prawa Stanów Zjednoczonych*, Toruń 2012, s. 85 i n.; P. Laidler, *Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki: od prawa do polityki*, Kraków 2011, s. 23 i n.; R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Warszawa 2011, s. 28 i n. Chociaż występuje wymiana myśli pomiędzy jurysdykcjami krajów tradycji angloamerykańskiej, to teza o możliwości zastosowania późniejszego wyroku federalnego Sądu Najwyższego zamiast wyroku angielskiego Sądu Apelacyjnego przez sąd tej ostatniej jurysdykcji jest chybiona (wątpliwości w tej

Na określenie kręgu praw będących przedmiotem książki zdecydowałem się posłużyć określeniem „prawo angloamerykańskie”, chociaż nominalnie deprecjonuje ono inne niż angielski i amerykański porządku prawne. Nie ma tej wady pojęcie „prawo anglosaskie”, które przyjęło się w polskim piśmiennictwie²⁵. W literaturze anglojęzycznej przydawka „anglosaski” stosowana jest jednak wyłącznie w odniesieniu do odległej epoki historycznej, co sprawia, że stosowanie tego określenia we współczesnym kontekście nie jest właściwe. Celowo nie zastosowałem również terminu *common law* – mając na względzie jego wieloznaczność. Chociaż w literaturze anglojęzycznej badacze posługują się terminem „prawo angloamerykańskie” (*Anglo-American common law*)²⁶, to – jak się niebawem okaże – na dzisiejszy kształt *estoppel* w Anglii przemożny wpływ ma pominięte w tej nazwie prawo australijskie.

W nauce angielskiej przyjęte jest, że analizując prawo tego kraju, należy brać pod uwagę również prawo australijskie. Do połowy XX w. prawo zobowiązań w obu krajach niewiele się różniło. Zmiana nastąpiła w latach 60.-80. ubiegłego stulecia. Mimo to rozstrzygnięcia zapadające w Metropolii mają moc perswazyjną na Antypodach (*persuasive precedents*)²⁷. Z kolei sędziowie angielscy, o ile sięgają po argumenty komparatystyczne, w pierwszej kolejności posługują

---

mierze formułuje Janusz Cabaj, *Precedens jako element systemu i kultury common law*, „*Ius Novum*” 2008, 4, s. 159).

²⁵ B. Brzeziński, *Zasady wykładni prawa podatkowego w krajach anglosaskich*, Warszawa 2007, s. 1; M. Koszowski, *Anglosaska doktryna...*, *passim*; P. Mikuli, *Sądy a parlament w ustrójach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, Kraków 2010, s. 9-11; K. Osajda, *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*, Warszawa 2009, *passim*; T. Stawecki, *Precedens jako zadanie...*, s. 229 i n.; A. Stępkowski, *Nadużycie prawa a rozwój prawa. Ku istocie problemu*, w: H. Izdebski, A. Stępkowski (red.), *Nadużycie prawa*; J. Zajadło, *Sędziowie i niewolnicy*, Gdańsk 2017, s. 104; T. Zych, *W poszukiwaniu...*, *passim*.

²⁶ P. Birks, *Definition and Division: A Meditation on Institutes 3.13*, w: idem, *Classification of Obligations*, Oxford 1997, s. 13; idem, *English Private Law*, vol. 1, Oxford 2000, s. XXX; O. Dixon, *Concerning Judicial Method*, ALJ 1956, 29, s. 471; B. Häcker, *Divergence and convergence in the common law – lessons from the ius commune*, LQR 2015, 131, s. 424; K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction...*, s. 180. Do tego pojęcia odnosi się również nazwa wykładu prof. Kazimierza Barana *Fundamentals of Anglo-American and Polish legal systems* wprowadzonego przed laty na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

²⁷ Analogię pomiędzy precedensem perswazyjnym a znanym polskiemu prawoznawstwu precedensem *de facto* rysuje T. Stawecki, *Precedens w polskim porządku prawnym. Pojęcie i wniośki de lege ferenda*, w: A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), *Precedens w polskim systemie prawa*, Warszawa 2010, s. 64-65. Nie wskazuje tej analogii A. Peczenik, *The Binding Force of Precedent*, w: D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.), *Interpreting Precedents...*, s. 463.

się przykładami z Australii (2.3.2, 3.3.3, 3.6.2). Niektórzy prawnicy – zwłaszcza australijscy sędziowie (Gummow, Kirby, Mason, McHugh JJ.²⁸) – są zdania, że „prawdziwe” *common law* zachowało się w Australii, ponieważ to angielskie zostało aż nazbyt zmodyfikowane przez *acquis communautaire*. Jednak także prawo australijskie nie przetrwało w nienaruszonej postaci, czego dowodem jest rozwój od lat 80. XX w. tzw. *doctrine of unconscionability*²⁹.

W ograniczonym zakresie książka porusza także problematykę prawa obowiązującego w Kanadzie³⁰ i Nowej Zelandii³¹.

²⁸ W literaturze anglojęzycznej litera „J.” po nazwisku oznacza sędziego, zaś dwie – sędziów. W polskiej zdarza się, że jest ona – błędnie – traktowana jako inicjał imienia sędziego i stawiana przed nazwiskiem (tak przykładowo – A. Pitkowska, W. Janik, *Metody interpretacji umów – analiza prawnoporównawcza*, EPPiSM 2013, 3, s. 67). „CJ.” (*chief justice*) lub „P.” (*president* – w Nowej Zelandii) to przewodniczący sądu, a „B.” (*baron*) sędzia orzekający w Sądzie Szachownicy lub Sądzie Izby Szachownicy. „MR” odnosi się do *Master of Rolls*, tytułu przysługującego w drugiej połowie XX w. przewodniczącemu angielskiego Sądu Apelacyjnego (w tekście pomijałem ten tytuł), a „LJ” do sędziów orzekających w tym sądzie. Zgodnie z angloamerykańską konwencją nie podaję imion sędziów.

²⁹ J. Beatson, D. Friedmann, *From ‘Classical’ to Modern Contract Law*, w: eidem (ed.), *Good Faith and Fault in Contract Law*, Oxford 2002, s. 3; K. Barnett, *Sir Anthony Mason Reflects...*; A. Burrows, *The Influence of Comparative Law on the English Law of Obligations*, w: A. Robertson, M. Tilbury (ed.), *The Common Law of Obligations: Divergence and Unity*, Oxford–Portland 2016, s. 18, 32–33; O. Dixon, *Concerning...*, s. 468–469; P. Finn, *Common Law Divergences*, MULR 2013, 37, s. 510–511; M. Kirby, *Legal Obligations. Legal Revolutions*, LQR 2018, 134, s. 43, 48, 51; A. Mason, *Future Directions in Australian Law*, MULR 1987, 13, s. 149–150; L. Willmott, S. Christensen, D. Butler, B. Dixon, *Contract Law*, Oxford 2018, s. 8–13; K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction...*, s. 223.

³⁰ Uwagi na temat prawa kanadyjskiego odnoszą się do prawa obowiązującego w prowincjach anglojęzycznych, nie dotyczą zatem Quebecu stanowiącego przykład *mixed jurisdiction*. Kodeks cywilny tej prowincji przyjmuje obecność zasady dobrej wiary (art. 6) i zakazu nadużywania prawa (art. 7). Civil Code of Québec (za: <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/showdoc/cs/CCQ-1991>, stan prawny 1.04.2020 r.). H. MacQueen, *Good Faith*, w: H. MacQueen, R. Zimmermann (ed.), *European Contract Law. Scots and South African Perspectives*, Edinburgh 2006, s. 52–54; E. Reid, *Abuse of Right in Scots Law*, ELR 1998, 2, s. 146–148.

³¹ Podobnie w polskim piśmiennictwie por. B. Brzeziński, *Zasady...*, s. 1, 138 i n. (omawia prawo amerykańskie, angielskie, australijskie, kanadyjskie i nowozelandzkie); P. Mikuli, *Sądy...*, s. 9–11. Szeroką płaszczyznę porównawczą, uwzględniającą też Indie, sugerował lord Wright of Durley, *Williston on Contracts*, w: idem, *Legal Essays and Addresses*, Cambridge 1939, s. 204–205. Wpływ prawa indyjskiego na rozwój *promissory estoppel* w Australii podkreśla P. Finn, *Common Law...*, s. 527–529. W zmienionych okolicznościach geopolitycznych obecnie pomija się Indie, zaś uwzględnia Hongkong i Singapur (A. Robertson, M. Tilbury, *Unity, Divergence and Convergence in the Common Law of Obligations*, w: eidem (ed.), *The Common Law...*, s. 1 i n.). Z. Bankowski, D. N. MacCormick, G. Marshall, *Precedent...*, s. 327, jako źródło *persuasive precedents* wskazują – z perspektywy angielskiej – orzeczenia pochodzące z Australii, Nowej Zelandii, Stanów Zjednoczonych, a w ograniczonym stopniu także od sądów unijnych.

1.5. ZAKRES CZASOWY

Z uwagi na charakter źródeł prawa, analiza dogmatyczna nie jest możliwa bez przedstawienia historycznej ewolucji *estoppel* w orzecznictwie. Choć pierwsze wypadki stosowania tej formuły (bez przydałek *equitable*, *promissory*, *proprietary*) odnajduje się już w średniowiecznych *reports*, to zakresem pracy objęty będzie okres ewolucji prawa, poczynając od połowy XIX w. Właśnie w tym czasie wydano dwa orzeczenia będące początkiem ewolucji *proprietary estoppel* – *Dillwyn v. Llewelyn* (1862) oraz *Ramsden v. Dyson* (1866). Wkrótce potem rozstrzygnięto sprawy *Hughes* (1877) i *Birmingham* (1889), które pozwoliły rozpocząć rozwój *promissory estoppel*. Historia obu tych odmian *estoppel* nabrała tempa w trzeciej ćwierci XX w., w okresie działalności orzeczniczej najśłynniejszego sędziego tych czasów – lorda Denninga³². Ten okres otwiera wydanie przez niego wyroku w sprawie *High Trees* (1947) uważanej za *leading case* instytucji *promissory estoppel*.

Cezurę końcową niniejszej pracy wyznaczają w istocie orzeczenia z roku 2020. Zwłaszcza w ostatnich latach instytucja *estoppel* często wykorzystywana jest przez sądy. W latach 2016-2020 wydano w Anglii szereg wyroków, które pozwalają wysunąć tezę o nowym etapie historii tej instytucji. Nie ulega wątpliwości, że ewolucja na tym się nie zakończy.

1.6. ZAKRES PRZEDMIOTOWY

Książka poświęcona jest instytucji prawa prywatnego. Jak się wnet okaże, *estoppel* stosowany jest współcześnie niemal we wszystkich jego obszarach. Przykładowo, służy rozliczeniu nakładów dokonanych przez posiadacza na cudzej

---

³² Niektórzy polscy autorzy – za wzorem nauki angielskiej – stosują wielką literę pisząc „Lord”, a jednocześnie – zgodnie z polską ortografią – odmieniają nazwisko lorda (A. Stępkowski, *Maksymy prawne na Wyspach Brytyjskich*, w: W. Wołodkiewicz, J. Krzynówek (red.), *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, Warszawa 2001, s. 84 i n.; T. Zych, *W poszukiwaniu...*, *passim*). Zdecydowałem się na pisownię tytułu małą literą oraz odmianę następującego po nim nazwiska. Jeśli tytuł lordowski związany jest z terytorium, a nie nazwiskiem, pozostanie nieodmieniony. Przykładowo, odnosić się będę do lorda Denninga, do lorda Mansfield. Lordami nazywamy sędziów orzekających w Izbie Lordów lub w Sądzie Najwyższym, a także przewodniczącego Sądu Apelacyjnego (w Zjednoczonym Królestwie).

nieruchomości, ochronie zaufania stron nieskutecznych negocjacji albo adresatów formalnie wadliwych obietnic. Do *estoppel* sięgają zarówno przedsiębiorcy z branży deweloperskiej i inwestycyjnej, jak i gwiazdy show businessu spierające się o prawa do utworów muzycznych. Jednocześnie *estoppel* funkcjonuje również w relacjach prawnorodzinnych – pozwala przeprowadzić rozliczenia pomiędzy konkubentami lub zmodyfikować zasady podziału majątku spadkowego.

Poza ramy niniejszej książki wykracza natomiast problematyka publiczno-prawna. Nie poruszam zatem zagadnień prawa międzynarodowego publicznego posługującego się *estoppel* w pewnym oderwaniu od angielskiego pierwowzoru – *estoppel by representation*. *Estoppel* uważany jest za ogólną zasadę prawa międzynarodowego w rozumieniu art. 38 pkt 1 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Może mieć istotne znaczenie w wypadku rozstrzygania sporów co do przebiegu granic lub związania państwa traktatem, który – mimo braku formalnej ratyfikacji – był przez nie stosowany. Zauważmy, że również na gruncie międzynarodowym prowadzona jest dyskusja na temat możliwości zastosowania *estoppel* jako samodzielnej podstawy materialnoprawnej. Dominujący pogląd – podobnie jak na gruncie prywatnoprawnego *estoppel by representation* – przyjmuje wyłącznie funkcję obronną instytucji³³.

Książka w zasadzie pomija milczeniem zagadnienie ochrony uprawnionych oczekiwań (*legitimate expectations*), a zatem analogicznej do *estoppel* instytucji prawnej wykształconej w obszarze prawa administracyjnego. Wskazuje się, że przesłanką jej zastosowania poza triadą: oświadczenie – zaufanie oświadczeniu – uszczerbek – jest również interes publiczny³⁴. Zauważmy, że na gruncie prawa polskiego zastosowanie porównywanego z *estoppel* zakazu nadużywania prawa (art. 5 kc) rozciąga się na prawa prywatne materialne, zaś wykluczone jest w odniesieniu do prawa (cywilnego) procesowego³⁵ oraz prawa administracyjnego³⁶.

³³ W. Czapliński, *Pojęcie estoppel w prawie międzynarodowym publicznym*, „Sprawy Międzynarodowe” 1984, 9, s. 119 i n.; A. Kozłowski, *Estoppel w prawie międzynarodowym*, w: C. Mik (red.), *Zasady ogólne prawa wspólnotowego*, Toruń 2007, s. 317; idem, *Estoppel jako ogólna zasada prawa międzynarodowego*, Wrocław 2009, s. 350, 353.

³⁴ S. Wilken, *Wilken and Villiers' The Law of Waiver, Variation and Estoppel*, Oxford 2002, s. 3-4.

³⁵ T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 76-78; K. Osajda, *Nadużycie prawa w procesie cywilnym*, PS 2005, 5, s. 67-75; W. Popiołek, *Odmowa uznania (wykonania) zagranicznego orzeczenia arbitrażowego na podstawie art. V Konwencji Nowojorskiej*, w: J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Ercińskiego*, t. 2, Warszawa 2011, s. 1808-1811; M. Pyziak-Szafnicka w: M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012 (*System Prawa Prywatnego*, t. 1), s. 915-916. Stosowanie art. 5 kc jest możliwe względem czynności procesowych mających oparcie w prawie materialnym, np. zarzutu przedawnienia. Chociaż konstrukcję

1.7. TERMINOLOGIA

Nauka i orzecznictwo angloamerykańskie różnią się między sobą co do stosowanej terminologii, która zresztą zmieniała się również z upływem czasu. Wyraz *estoppel*, jak wiele innych w angielskim języku prawniczym, ma swój źródłosłów w języku francuskim. Pochodzi od wyrazu *estoupe* w znaczeniu: zastopować, zatrzymać, co niektórym – jak lordowi Denningowi – nasuwało na myśl analogię do zakorkowanej butelki wina. Przedstawione porównanie pasowało do *estoppel* jako środka defensywnego, stosowanego w toku procesu, by zneutralizować („zastopować”) roszczenie podnoszone przez przeciwnika³⁷.

Nie sprawdza się ono jednak w przypadku odmian instytucji mogących stanowić podstawę powództwa. Stosowanie *estoppel* jako „miecza” pozostaje w sprzeczności z semantyką omawianego terminu. Nadto kontrowersje budzi stosowanie przydawek *promissory* i *equitable*. Pierwsza z nich wskazuje na powiązanie z pojęciem obietnicy (*promise*), podstawowej przesłanki zawarcia umowy, co sugeruje, że *promissory estoppel* stanowi instytucję prawa umów – alternatywę dla *consideration*. Tymczasem prezentowane są równoprawne poglądy o deliktowym lub szczególnym (*sui generis*) charakterze tej instytucji. Robert Stevens porównuje oderwane od realiów i niezrozumiałe terminy prawne do zaklęć Harry’ego Pottera. Chociaż nazwę *estoppel* poddaje się krytyce, to zdaje się, że nie ma lepszej alternatywy³⁸.

---

nadużycia prawa procesowego wprowadzono do kodeksu postępowania cywilnego dopiero w 2019 r. (nowy art. 4(1) kpc), niektórzy już wcześniej przyjmowali funkcjonowanie osobnej (względem art. 5 kc) instytucji – T. Cytowski, *Procesowe nadużycie prawa*, PS 2005, 5, s. 102-103; M. Grochowski, *Venire contra factum proprium a zaufanie i „słabość sytuacyjna”*, w: M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016, s. 186-187 (zasada *venire*); K. Osajda, *Nadużycie prawa...*, s. 67-75.

³⁶ T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 65; M. Pyziak-Szafnicka w: M. Safjan (red.), *Prawo cywilne...*, s. 880-885.

³⁷ E. Coke, *The First Part...*, s. 352a: „Estoppel’ commeth of the French word *estoupe*, from whence the English word stopped: and it is called an *estoppel* or conclusion, because a man’s owne act or acceptance stoppeth or closeth up his mouth to alleage or plead the truth”. Lord Denning w *McIlkenny v. Chief Constable of the West Midlands* (1980) QB 283, 316-317 (Westlaw): „It was brought over by the Normans. They used the old French ‘*estoupail*’. That meant a bung or cork by which you stopped something from coming out”. P. Birks, *Equity in the Modern Law: An Exercise in Taxonomy*, WALR 1996, 26, s. 21: „It was when it came to bottling wine that *estoppels* had their natural home... As a wine bottle is corked, so one is restricted or shut up”.

³⁸ P. S. Atiyah, S. Smith, *Atiyah’s Introduction to the Law of Contract*, Oxford 2005, s. 126 (*misnomer*); P. Finn, *Equitable Estoppel*, w: idem (ed.), *Essays in Equity*, Sydney 1985, s. 73 (*regret-*

Niektórzy unikają pojęcia *promissory estoppel*, a zamiast niego posługują się terminami odwołującymi się do korzeni historycznych tej instytucji albo do nazwy rozstrzygnięć sądowych, które zapoczątkowały jej rozkwit. I tak, funkcjonują pojęcia z przydawkami *equity* lub *equitable* zwracające uwagę na źródła w kanclerskim *equity law*. Nie są pozbawione wad – sugerują, że rzeczownik *estoppel* został zastosowany w znaczeniu metaforycznym, odmiennym od przyjętego na gruncie *common law*. Tymczasem po reformie sądownictwa przeprowadzonej w 1873 r. w Anglii *estoppel* powinien funkcjonować tak samo na gruncie *equity law* i *common law*³⁹. Mimo to mowa jest najczęściej o *equitable estoppel*⁴⁰,

---

table misnomer); R. A. Lord, *Williston on Contracts*, Thompson Reuters 2019 (Westlaw), §8:5; B. McFarlane, *The Protection of Pre-Contractual Reliance: A Way Forward?*, OUCJL 2010, 9, s. 116 (*rich source of confusion*); E. McKendrick, *Contract Law. Text, Cases, and Materials*, Oxford 2018, s. 224: „The topic is a terminological minefield”; R. Stevens, *Not Waiving but Drowning*, w: A. Dyson, J. Goudkamp, F. Wilmot-Smith (ed.), *Defences in Contract*, Oxford–Portland 2017, s. 137, 139: „For all that tells us about what the justification for the rule is, we might as well call them expelliarimus, petrificus totalus or incendio”.

³⁹ B. McFarlane, *Understanding Equitable Estoppel: From Metaphors to Better Laws*, CLP 2013, 66, s. 267, 277–280; G. Spencer Bower, A. K. Turner, *The Law Relating to Estoppel by Representation*, London 1966, s. 15; G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 363.

⁴⁰ Goff J. w *BP Exploration Co (Libya) Ltd v. Hunt (No 2)* (1979) 1 WLR 783, 810 (Westlaw), w *Societe Italo-Belge pour le Commerce et l'Industrie SA v. Palm and Vegetable Oils (Malaysia) Sdn Bhd (The Post Chaser)* (1981) 2 Lloyd's Rep 695, 700, w *Amalgamated Investment & Property Co Ltd v. Texas Commerce International Bank Ltd* (1982) QB 84, 103 (Westlaw), w *Motor Oil Hellas (Corinth) Refineries SA v. Shipping Corporation of India (The Kanchenjunga)* (1990) 1 Lloyd's Rep 391, 399; sir Robin Cooke w *Maharaj v. Chand* (1986) AC 898, 906 (Westlaw); lord Walker w *Cobbe v. Yeoman's Row Management Ltd* (2008) 1 WLR 1752, 1775 (Westlaw); lordowie Walker i Neuberger w *Thorner v. Major* (2009) 1 WLR 776, 794, 805 (Westlaw) (cytując lorda Hoffmanna w *Walton v. Walton* (1994) §21). P. S. Atiyah, *An Introduction to the Law of Contract*, Oxford 1961, s. 73–74; M. Chen-Wishart, *Contract Law*, Oxford 2010, s. 163; G. C. Cheshire, C. H. S. Fifoot, *Central London Property Trust Ltd. v. High Trees House Ltd.*, LQR 1947, 63, s. 288; E. Cooke, *The Modern Law of Estoppel*, Oxford 2000, s. 1 i n.; D. A. Dukelow, B. Nuse, *The Dictionary of Canadian Law*, Thompson Canada 1995, s. 399, 965; D. Hayton, *Equity and Trusts*, w: J. L. Jowell, J. P. W. B. McAuslan (ed.), *Lord Denning: the Judge and the Law*, London 1984, s. 92 (*equitable proprietary estoppel*); Lord Mackay of Clashfern, *Halsbury's Laws of England*, 4th ed. (reissue), vol. 9(1), London 1998 (dalej: *Halsbury's Laws...*, vol. 9(1)), s. 770–771; W. A. Jowitt, *The Dictionary of English Law*, London 1959, s. 738–739 (utożsamia *equitable estoppel* z *proprietary estoppel by encouragement*); E. McKendrick w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 1701; A. T. von Mehren, *Formal Requirements*, w: idem (ed.), *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. 7: *Contracts in General*, Tubingen 1976, s. 119; E. Peel, *Treitel on the Law of Contract*, London 2011, s. 109 i n.; A. Robertson, *Revolutions and Counterrevolutions in Equitable Estoppel*, w: S. Worthington, A. Robertson, G. Virgo (ed.), *Revolution and Evolution in Private Law*, Oxford–Portland 2018, s. 161; S. Smith, *Contract Theory*, Oxford 2004, s. 71–76; M. Spence, *Protecting Reliance. The Emergent Doctrine of Equitable Estoppel*, Oxford–Portland 1999, s. 2; R. Stevens, *Not*

a rzadziej o *equitable doctrine*⁴¹, *equitable forbearance*⁴², *forbearance in equity*⁴³, *equitable waiver*⁴⁴. Stosowane są także, odnoszące się do *Hughes v. Metropolitan Rly Co* (1877) i *Central London Property Trust Ltd v. High Trees House Ltd* (1947), określenia *Hughes principle/doctrine*⁴⁵, *High Trees doctrine/principle*⁴⁶.

W początkowych latach rozwoju instytucji – niebawem po wydaniu wyroku z 1947 r. – posługiwano się terminem *quasi-estoppel*. Zastrzegano, że właściwy *estoppel* (*estoppel proper*), a zatem *estoppel by representation*⁴⁷, odnosi się do oświadczeń co do faktu (oświadczeń wiedzy), a nie obietnic na przyszłość (oświadczeń woli) jak ów *quasi-estoppel*. To ostatnie pojęcie, stosowane względem instytucji stanowiącej zerwanie z wcześniejszą tradycją, traktowane było jako kuriozum⁴⁸. W dawnej literaturze angielskiej w XIX w. i jeszcze w poło-

---

Waiving..., s. 129; M. Thompson, *From Representation to Expectation: Estoppel as a Cause of Action*, CLJ 1983, 42, s. 258; G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 347, 361-362; K. W. Wedderburn, *Sutton and Shannon on Contract*, London 1963, s. 71-76; S. J. Whittaker w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 474.

⁴¹ E. Peel, *Treitel...*, s. 109 i n.; G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 361.

⁴² A. Kramer, *The Many Doctrines of Promissory Estoppel*, StuLR 2002, 37, s. 17; E. McKendrick w: A. Burrows (ed.), *English Private Law*, Oxford 2015, s. 498; S. Wilken, *Wilken and Villiers'...*, s. 65. Sceptycznie do tego pojęcia, preferowanego w recenzowanej pracy, podchodzi A. Tettenborn, *Waiver, Variation and Estoppel. By Sean Wilken and Theresa Villiers. (Chichester: Wiley & Sons. 1998. liii, 549 and (Bibliography) 2 and (Index) 10 pp. Hardback. £65.00 net. ISBN 0-471-96921-4)*, CLJ 2000, 59, s. 408.

⁴³ G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 347; S. J. Whittaker w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 474.

⁴⁴ E. McKendrick w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 1701; K. W. Wedderburn, *Sutton and Shannon...*, s. 71-76.

⁴⁵ P. S. Atiyah, *An Introduction...*, s. 73-74 (*rule in Hughes*); J. M. Ngugi, *Promissory Estoppel: The Life History of an Ideal Legal Transplant*, URLR 2007, 41, s. 477 (*Hughes doctrine*).

⁴⁶ E. Cooke, *The Modern...*, s. 16, 32-35; *Halsbury's Laws...*, vol. 9(1), s. 770-772; A. W. B. Simpson, *Innovation in Nineteenth Century Contract Law*, LQR 1975, 91, s. 248; G. Spencer Bower, A. K. Turner, *The Law...*, s. 340 i n.

⁴⁷ W. Blackstone, *Commentaries on the Laws of England in Four Books. Notes selected from the editions of Archibold, Christian, Coleridge, Chitty, Stewart, Kerr, and others, Barron Field's Analysis, and Additional Notes, and a Life of the Author, by George Sharswood. In Two Volumes*, vol. 3, Philadelphia 1893, s. 308, oll.libertyfund.org/titles/2140, gdzie autor pisał po prostu o *estoppel*: „An estoppel is likewise a special plea in bar; which happens where a man hath done some act or executed some deed which estops or precludes him from averring any thing to the contrary”. Podobnie sędziowie w *Fenner v. Blake* (1900), *Buttery v. Pickard* (1946), *Dean v. Bruce* (1952) (*simple estoppel*), a w nauce – P. S. Atiyah, *An Introduction...*, s. 224; B. McFarlane, P. Sales, *Promises, Detriment, and Liability: Lessons from Proprietary Estoppel*, LQR 2015, 131, gdzie autorzy posługują się terminem *genuine estoppel*.

⁴⁸ Lord Hodson w *Ajayi v. Briscoe* (1964) 1 WLR 1326, 1330 (Westlaw); lord Diplock w *Kamins Ballrooms Co Ltd v. Zenith Investments (Torquay) Ltd* (No.1) (1971) AC 850, 883: „quasi-estoppel arising under the doctrine of promissory estoppel laid down in the *High Trees case*”, 884: *quasi-estoppel by acquiescence* – w rozumieniu *proprietary estoppel by ac-*

wie XX w. na określenie *estoppel by representation* posługiwano się niekiedy terminem *equitable estoppel*, które współcześnie ma inne znaczenie. Chodziło o tradycyjny *estoppel*, odnoszący się do oświadczeń wiedzy, stosowany w sądach orzekających wedle porządku *equity law*⁴⁹.

Prawo australijskie posługuje się określeniem *common law estoppel* obejmującym swoim zakresem te odmiany *estoppel*, które określa się jako procesowe – przede wszystkim *estoppel by representation*. Pojęcia *equitable estoppel* używa względem odmian materialnoprawnych (*promissory estoppel*, *proprietary estoppel*, *estoppel by convention*)⁵⁰. Charakterystyczne dla tego prawa jest stosowa-

---

quiescence (Westlaw). W. R. Anson, *Principles of the English Law of Contract and of Agency in its Relation to Contract*, Oxford 1945, s. 602; P. S. Atiyah, *An Introduction...*, s. 73-74, 244; F. Bennion, *Want of Consideration*, ModLR 1953, 16, s. 446; G. C. Cheshire, C. H. S. Fifoot, *Central London...*, s. 288; W. A. Jowitt, *The Dictionary...*, s. 737-738; L. A. Sheridan, *Equitable Estoppel Today*, ModLR 1952, 15, s. 336, 340; G. Spencer Bower, A. K. Turner, *The Law...*, s. 25; J. F. Wilson, *Recent Developments in Estoppel*, LQR 1951, 67, s. 330 i n.; idem, *A Reappraisal of Quasi-Estoppel*, CLJ 1965, 23, s. 93 i n. Niektórzy (W. R. Anson, *Principles...*, s. 104-105; J. Beatson, A. Burrows, J. Cartwright, *Anson's Law of Contract*, Oxford 2010, s. 122) wiązali nazwę *quasi-estoppel* z przejściowym skutkiem *estoppel*. Specyficzne zastosowania terminu *quasi-estoppel* (w nawiasach): D. A. Dukelow, B. Nuse, *The Dictionary...*, s. 1008 (w Kanadzie – *estoppel by representation* lub *proprietary estoppel*); B. A. Garner (ed.), *Black's Law Dictionary*, St. Paul 1999, s. 572 (w Stanach Zjednoczonych – *estoppel by representation*); J. M. Glenn, *Promissory Estoppel, Proprietary Estoppel and Constructive Trust in Canada: „What's in a name?”*, DallJ 2007, 30, s. 151 (*proprietary estoppel*); K. R. Handley, *Estoppel by Conduct and Election*, London 2006, s. 191 (na oznaczenie sytuacji, w której uprawniony z trustu wyraża zgodę na naruszenie postanowień trustu przez jego wykonawcę); M. N. Howard, P. Crane, D. A. Hochberg, *Phipson on Evidence*, London 1990, s. 106 (*election*); P. E. Nygh, P. Butt (ed.), *Butterworths Australian Legal Dictionary*, Sydney 1997, s. 969 (w Australii – prawomocność).

⁴⁹ Anon., *Tagore Law Lectures*, 1893. *The Law of Estoppel in British India. In Two Parts. I. Modern or Equitable Estoppel. II. Estoppel by Judgment. By Arthur Caspersz. Calcutta: Thacker, Spink & Co. London: W. Thacker & Co. 1893. La. 8vo. xxxix and 511 pp.*, LQR 1894, 10, s. 86-87; Lord Hailsham of St. Marylebone, *Halsbury's Laws of England*, vol. 16, 4th ed., London 1992 (dalej: *Halsbury's Laws...*, vol. 16), s. 903; F. Pollock, *Principles...*, s. 638; J. W. Salmond, *The Superiority of Written Evidence*, LQR 1890, 6, s. 79; L. A. Sheridan, *Equitable Estoppel...*, s. 325; A. Silas, *A New Phase of Equitable Estoppel*, HLR 1905, 19, s. 113.

⁵⁰ J. W. Carter, D. J. Harland, *Contract Law in Australia*, Butterworths 2002, s. 140; E. Cooke, *The Modern...*, s. 16; J. Edelman w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, London 2010, s. 363; P. Finn, *Common Law...*, s. 526; J. Hudson, *The Price for Coherence in Estoppels*, SydLR 2017, 39, s. 4-10; M. Lunney, *Towards a Unified Estoppel – The Long and Winding Road*, CPL 1992, 56, s. 239 i n.; A. Mason, *Themes and Prospects*, w: P. Finn (ed.), *Essays in Equity*, Sydney 1985, s. 245; Lord Neuberger of Abbotsbury, *Thoughts on The Law of Equitable Estoppel*, ALJ 2010, 84, s. 225; J. M. Ngugi, *Promissory Estoppel...*, s. 446; P. E. Nygh, P. Butt (ed.), *Butterworths Australian...*, s. 221, 426, 431-432 (*estoppel by deed*, *estoppel by representation*, *estoppel in pais*; w innym miejscu te dwa ostatnie utożsamia z *estoppel by conduct*), 937, 942; A. Robertson, *Towards a Unifying Purpose for Estoppel*, MULR 1996, 22, s. 3, 6-7; idem, *Situating Equitable*

nie wieloznacznego pojęcia *estoppel by conduct*. O towarzyszącym mu chaosie terminologicznym świadczy stosowanie pojęcia w różnych znaczeniach nawet w tym samym orzeczeniu⁵¹.

W prawie amerykańskim używa się terminów *promissory estoppel* oraz *equitable estoppel*. Ten pierwszy obejmuje instytucje materialnoprawne, a zatem – patrząc z perspektywy prawa angielskiego – również *proprietary estoppel* i *estoppel by convention*, zaś drugi – *equitable estoppel* – odmiany dowodowe, w szczególności *estoppel by representation*⁵².

Zauważmy zatem, że pojęcie *equitable estoppel* w każdym z wiodących praw angloamerykańskich ma obecnie odmienne znaczenie. W Anglii odpowiada swym zakresem *promissory estoppel*, w Australii obejmuje *promissory estoppel* wraz z *proprietary estoppel* i *estoppel by convention*, zaś w Stanach Zjednoczonych (jak w dawnej Anglii) jest równoważne *estoppel by representation*⁵³.

Estoppel within the Law of Obligation, SydLR 1997, 19, s. 42; L. Willmott et al., *Contract Law*, s. 179-180.

⁵¹ *Estoppel by conduct* obejmujący wszystkie odmiany z wyjątkiem *estoppel by record* (Deane J. w *Commonwealth v. Verwayen* (1990) 170 CLR 394, 441: „a general doctrine of estoppel by conduct which encompasses the various categories of «equitable estoppels» and which operates throughout a fused system of law and equity”; A. M. Gleeson, *Individualised Justice – The Holy Grail*, ALJ 1995, 69, s. 426; K. R. Handley, *Unconscionability in Estoppel by Conduct: Triable Issue or Underlying Principle?*, CPL 2008, 72, s. 382 i n.), obejmujący *promissory estoppel*, *proprietary estoppel* i *estoppel by convention* (w tym samym wyroku Mason CJ., 409: „There are the divisions between common law and equitable estoppel, between estoppel by conduct and estoppel by representation, and the distinction between present and future fact”) albo wyłącznie *estoppel by representation* (w tym samym wyroku Deane J., 433, w nauce – Ying Khai Liew, *The ‘Prima Facie Expectation Relief’ Approach in the Australian Law of Proprietary Estoppel*, OJLS 2019, 39, s. 197; A. Robertson, *Revolutions...*, s. 162).

⁵² *East Providence Credit Union v. Geremia* (1968 Rhode Island) 103 RI 597, 239 A.2d 725 (za: E. A. Farnsworth, W. F. Young, *Cases and Materials on Contracts*, New York 1988, s. 99). *Restatement of the Law (Second) Torts As Adopted and Promulgated by the American Law Institute*, vol. 4, St. Paul 1979, s. 382 (§§872, 894). R. E. Barnett, M. E. Becker, *Beyond Reliance: Promissory Estoppel, Contract Formalities, and Misrepresentations*, HofLR 1987, 15, s. 470; E. A. Farnsworth, *Contracts*, Boston–Toronto 1990, *passim*; J. M. Feinman, *Promissory Estoppel and Judicial Method*, HLR 1984, 97, s. 681; B. Garner (ed.), *Black’s Law...*, s. 571; M. Gergen, *Towards Understanding Equitable Estoppel*, w: C. Rickett, R. Grantham (ed.), *Structure and Justification in Private Law. Essays for Peter Birks*, Hart Publishing 2008, s. 319; S. D. Henderson, *Promissory Estoppel and Traditional Contract Doctrine*, YLJ 1969, 78, s. 376; R. A. Lord, *Williston on Contracts*, §8:3 (*equitable estoppel* lub *estoppel in pais*); J. M. Perillo, *Calamari and Perillo on Contracts*, St. Paul 2003, s. 257, 457; D. Slawson, *The Role of Reliance in Contract Damages*, CorLR 1990-1991, 76, s. 202. Arthur L. Corbin, *Corbin on Contracts: One Volume Edition*, St. Paul 1952, s. 280, 293-294, na określenie *estoppel by representation* posługiwał się terminem *estoppel* bez przydawki.

⁵³ Lord Walker w *Thorner v. Major* (2009) 797: „But the terminology and taxonomy of this part of the law are, I acknowledge, far from uniform”.

Aby uniknąć niejasności terminologicznych w niniejszej pracy stosuję terminologię właściwą prawu angielskiemu – również wówczas, gdy omawiane jest prawo amerykańskie lub australijskie. Aby uniknąć dwuznaczności stosowany będzie termin *promissory estoppel*, a nie *equitable estoppel*. Świadomie odstąpiłem od prób przetłumaczenia stosowanych terminów na język polski⁵⁴.

Jak nazwać strony, pomiędzy którymi stosowany jest *estoppel*? Zauważmy, że na gruncie polskiego art. 5 kc mowa jest o „podmiocie dotkniętym naruszeniem prawa” i „podmiocie nadużywającym prawa”⁵⁵.

W odniesieniu do instytucji *promissory estoppel* i *estoppel by representation* najczęściej stosowane są terminy *promisor*⁵⁶ i *representor*⁵⁷ na oznaczenie składającego oświadczenie, zaś *promisee* i *representee* na oznaczenie jego adresata. Mowa niekiedy o mówcy i słuchaczu (*speaker* i *listener*)⁵⁸, o stronie nakłaniającej (*inducing party*) i tej, która zaufała (*relying party*)⁵⁹. Wiążąc stosowane terminy bezpośrednio z omawianą instytucją, pisano o stronie podnoszącej (*estoppel-*

⁵⁴ *Estoppel* wypada uznać za pojęcie nieprzetłumaczalne (por. T. Stawecki, *Miedzy common law a prawem kontynentalnym. Kodeks cywilny jako słownik angielsko-polski w praktyce banków*, PS 2006, 11–12, s. 150). Celowo nie tłumaczy tego terminu M. Pecyna, *Merger clause jako zastrzeżenie wyłączności dokumentu, klauzula integralności umowy, zasada wykładni umowy*, Warszawa 2013, s. 21. Termin *estoppel* pomija J. Stanisławski, *Wielki słownik angielsko-polski z suplementem – The Great English-Polish Dictionary*, vol. 1, Warszawa 1999, s. 275 (występuje natomiast tłumaczenie czasownika *estop* w znaczeniu ‘nie dopuszczać kogoś do czegoś’, ‘wykluczać’). Tłumaczeniem *promissory estoppel* jako „wiążącej obietnicy” posługuje się A. Resiak-Skrzyńska, *Lord Denning „prawo to ja”*, GSP 2011, 25 s. 377. Nie jest ono właściwe, skoro klasycznym przykładem „wiążącej obietnicy” w prawie angielskim jest oświadczenie woli składane w toku zawierania umowy. W takich wypadkach, wobec występowania *consideration*, zastosowanie *promissory estoppel* jest zbędne. Inni autorzy stosują niesatysfakcjonujące półśrodki: A. Kozłowski, *Estoppel jako ogólna zasada...*, s. 21 („*estoppel* z przyrzeczenia”); A. Ostrowska, *Ochrona oczekiwań w prawie publicznym*, w: M. Stahl, M. Kasiński, K. Włazłak (red.), *Sprawiedliwość i zaufanie do władz publicznych w prawie administracyjnym*, Warszawa 2015, s. 236 („promisoryjne ograniczenie”); R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Warszawa 2011, s. 102 („doktryna promisoryjnego ograniczenia”).

⁵⁵ T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 60 i n.

⁵⁶ *Hoffman v. Red Owl Stores, Inc* (1965 Wisconsin) 133 N.W.2d 267, 269. G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 347 i n.

⁵⁷ Goff J. w *BP Exploration* (1979) 810, w *Amalgamated Investment* (1982) 104 (*encourager or representor*). K. R. Handley, *Estoppel...*, s. 25; A. Robertson, *Towards a Unifying...*, s. 1; idem, *Knowledge and Unconscionability in a Unified Estoppel*, MULR 1998, 24, s. 116; G. Spencer Bower, A. K. Turner, *The Law...*, s. 4.

⁵⁸ S. Smith, *Contract Theory...*, s. 233.

⁵⁹ A. Robertson, *Revolutions...*, s. 161; idem, *The Form and Substance of Equitable Estoppel*, w: A. Robertson, J. Goudkamp (ed.), *Form and Substance in the Law of Obligations*, Oxford–Portland 2019, s. 252. W innej pracy autor (idem, *Unconscionability...*, s. 402) nazywał strony: *representor* i *relying party*.

-asserter) i przeczącej *estoppel* (*estoppel-denier*)⁶⁰, zatrzymującej (*estopping party*) i zatrzymanej (*estopped party*)⁶¹, korzystającej (*party claiming the benefit of estoppel*) i dotkniętej przez *estoppel* (*party affected*)⁶². Stosowane są odwołania do pozycji procesowych (*claimant* lub *plaintiff* i *defendant*)⁶³ lub sytuacji prawa materialnego, w ramach której uruchamiany jest *estoppel* (w stosunku dzierżawy: *landlord and tenant*). W końcu zaś występują oznaczenia stron jako A i B⁶⁴.

1.8. EQUITY LAW

Instytucja *estoppel* początkowo kształtowała się w ramach jurysdykcji sądów *common law*. Później, od XIX w., na jej dalszą historię wpływało *equity law*⁶⁵. Oba konkurencyjne względem siebie porządki miały charakter prawa sędziowskiego (*judge-made law*, *case law*). Rozwijały się w toku praktyki orzeczniczej z jednej strony sądów westminsterskich, a z drugiej – kanclerza orzekającego w Sądzie Kanclerskim. Te pierwsze stosowały *common law*, a ten drugi – *equity law*⁶⁶.

Zniesienie owych sądów i stworzenie jednolitej organizacji wymiaru sprawiedliwości było w Anglii rezultatem reform przeprowadzonych w latach 70. XIX w. Odtąd o prawach i obowiązkach stron mających swoje źródło w *common*

⁶⁰ J. S. Ewart, *Estoppel by Negligence*, LQR 1899, 15, s. 386. J. Edelman w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 377 (*estoppel raiser*).

⁶¹ A. Trukhtanov, *Contractual Estoppel*, Oxford 2018, s. 56.

⁶² K. R. Handley, *Unconscionability in Estoppel by Conduct...*, s. 382 i n.

⁶³ J. Edelman w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 366 (C i D); S. Gardner, *The Remedial Discretion in Proprietary Estoppel – Again*, LQR 2006, 122, s. 492; M. Gergen, *Towards Understanding...*, s. 319 i n. (*claimant* i *actor*; *estoppel* jest stosowany przez powoda przeciwko temu drugiemu); K. Gray, *Elements...*, s. 317 (P i D), 337 (*estoppel claimant* i *owner*); L. Willmott et al., *Contract Law*, s. 189.

⁶⁴ *Halsbury's Laws...*, vol. 9(1), s. 771; B. McFarlane, P. Sales, *Promises...*, s. 611 i n.

⁶⁵ P. Birks, *Equity...*, s. 21; E. A. Farnsworth, W. F. Young, *Cases and Materials...*, s. 96; *Halsbury's Laws...*, vol. 16, s. 903; K. R. Handley, *Further Thoughts on Proprietary Estoppel*, ALJ 2010, 84, s. 242-243; E. M. Holmes, *The Four Phases of Promissory Estoppel*, SULR 1996-1997, 20, s. 48; J. E. Martin, *Hanbury and Martin Modern Equity*, London 2001, s. 23, 892; A. Mason, *Themes and Prospects*, s. 242; E. McKendrick w: A. Burrows (ed.), *English...*, s. 498; E. Peel, *Treitel...*, s. 120; G. Samuel, *Common Law*, s. 157; G. H. Treitel w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 363.

⁶⁶ Na temat historii *equity law* i Sądu Kanclerskiego: J. H. Baker, *An Introduction to English Legal History*, London 1990, s. 112-133; D. Fox w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 4 i n.; w języku polskim: J. Halberda, *Historia zobowiązań...*, s. 49-53; Ł. Marzec, *Kilka uwag o sądzie kanclerskim i systemie equity w Anglii*, ZP UKSW 2005, 5(1), s. 195-212.

law i w *equity law* może orzekać ten sam sąd – pisze się wobec tego o połączeniu (*merger, fusion*) obu porządków. W razie rozbieżności między normami pochodzącymi z *common law* i z *equity law* pierwszeństwo przyznaje się tym ostatnim (*equity prevails*)⁶⁷.

Podobne reformy zostały zapoczątkowane w stanie Nowy Jork w 1848 r. (Field Code) i objęły od tego czasu niemal wszystkie amerykańskie stany⁶⁸. W Australii przeprowadzono je na przełomie XIX i XX w. Istotnym wyjątkiem była Nowa Południowa Walia, gdzie połączenie nastąpiło dopiero w 1972 r., co wskazuje się jako jedną z przyczyn wzmożonego rozwoju *estoppel* w prawie australijskim w latach 80. XX w.⁶⁹

Mimo upływu niemal 150 lat od przeprowadzenia reform w Anglii, odmienności w funkcjonowaniu instytucji rozwiniętych niegdyś w *common law* czy w *equity law* są wciąż widoczne⁷⁰. Stosowanie mechanizmów pochodzących z tego drugiego porządku prawnego, często określanych przydawką *equitable*, najczęściej ma charakter dyskrecyjny: sąd dysponuje pewnym luzem decyzyjnym, a kierunek i treść rozstrzygnięcia nie są związane precyzyjnie określonymi przesłankami⁷¹. W odniesieniu do *estoppel* zwraca się niekiedy uwagę, że podczas gdy *common law* zapobiega niekonsekwentnemu postępowaniu (aspekt

⁶⁷ The Judicature Act 1873 c. 66, s. 25, 11 (za: *The Law Reports. The Public General Statutes, with a list of the local and private acts*, vol. 8, London 1873, s. 306-360). J. H. Baker, *An Introduction...*, s. 59-61, 107-110, 131-133; P. V. Baker, *The Future of Equity*, LQR 1977, 93, s. 529-531; R. Evershed, *Reflections on the Fusion of Law and Equity after 75 Years*, LQR 1954, 70, s. 326; D. Fox w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 7, 12-13; W. S. Holdsworth, *A History of English Law*, London 1966, vol. 1, s. 640, vol. 15, s. 134-138; I. C. Kamiński, *Słuszność i prawo. Szkic prawnoporównawczy*, Kraków 2003, s. 94-101; A. K. R. Kiralfy, *The English Legal System*, London 1967, s. 83-84; L. Konic, *Ogólne cechy 'Equity'*, PiP 1947, 4, s. 33-34; M. Kusaj, *System equity w Wielkiej Brytanii – rozwój i funkcja*, w: A. Bator, J. Helios, W. Jedlecka (red.), *Rządy prawa i europejska kultura prawna*, Wrocław 2014, s. 226-227; G. Samuel, *Common Law*, s. 157; G. Watt, *Earl of Oxford's Case (1615)*, w: P. Cane, J. Conaghan (ed.), *The New Oxford Companion to Law*, Oxford 2008, s. 351.

⁶⁸ K. M. Teeven, *A History of the Anglo-American Common Law of Contract*, Greenwood Press 1990, s. 197-202.

⁶⁹ Supreme Court Act 1970 no 52, s. 57, www.legislation.nsw.gov.au. P. Finn, *Common Law...*, s. 516; A. Mason, *The Place of Equity and Equitable Remedies in the Contemporary Common World*, LQR 1994, 110, s. 253.

⁷⁰ O braku pełnej integracji świadczy obraz współczesnego prawa czynów niedozwolonych – osobno traktuje się *common law torts*, a osobno *equitable wrongs*.

⁷¹ E. Cooke, *The Modern...*, s. 58-60; S. Gardner, *The Remedial Discretion...* (2006), s. 504-505: „When we say that a particular jurisdiction is a discretionary one, we mean that more than one judicial response can legitimately be made to any given facts”; R. Zakrzewski, *The Classification of Judicial Remedies*, LMCLQ 2003, s. 495.

negatywny), *equity law* urzeczywistnia składane zapewnienia: *make representation good* (aspekt pozytywny)⁷².

Postępowania w sądach westminsterskich (wedle *common law*) i przed Sądem Kanclerskim (*equity law*) różniły się między sobą. W tych pierwszych dominowały kontradiktoryjność i formalizm, stosowano ryty procesowe (*writs, forms of action*) i związane z nimi ograniczenia dowodowe (takie jak w późniejszym okresie *estoppel by representation*). Z kolei kanclerz działał inkwizycyjnie, bez ograniczeń znanych sądom *common law* (zarówno co do przedmiotu orzekania, jak i zakresu branych pod uwagę okoliczności oraz dowodów)⁷³.

Na gruncie prawa amerykańskiego konsekwencją pochodzenia instytucji *promissory estoppel* z kanclerskiego *equity law* jest pozbawienie strony prawa do żądania, by jej proces odbywał się z udziałem ławy przysięgłych (*trial by jury*). Gwarantująca udział sędziów przysięgłych siódma poprawka do Konstytucji odnosi się bowiem literalnie do roszczeń wynikających z *common law*, a zatem tej części porządku prawnego, która została rozwinięta w drodze orzecznictwa sądów westminsterskich⁷⁴.

1.9. ZASADA DOBREJ WIARY

Przedstawione wyżej reformy sądownictwa ograniczyły dotychczasowe możliwości wprowadzania elementów pozaprawnych do porządku prawnego za pomocą rozstrzygnięć Sądu Kanclerskiego. Z perspektywy czasu można zauważyć stopniową ewolucję prawa angloamerykańskiego w kierunku stosowania mechanizmów podobnych do cywilistycznych klauzul generalnych. Chociaż prawo angloamerykańskie nie posługuje się pojęciem nadużywania prawa, prowadzone są dyskusje w przedmiocie statusu pełniącej podobne funkcje zasady dobrej wiary.

⁷² *Halsbury's Laws...*, vol. 16, s. 903; M. Lobban, *Foakes v. Beer* (1884), w: C. Mitchell, P. Mitchell (ed.), *Landmark Cases in the Law of Contract*, Oxford–Portland 2008, s. 248.

⁷³ J. H. Baker, *An Introduction...*, s. 119; D. Fox w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 6-7; M. Lobban, *Fraud in Law and Equity, c1750-c1850*, OJLS 1997, 17, s. 443-446.

⁷⁴ *C&K Engineering Contractors v. Amber Steel Co Inc* (1978 California) 23 Cal 3d 1, 151 Cal Rptr 323, 587 P2d 1136 (za: E. A. Farnsworth, W. F. Young, *Cases and Materials...*, s. 96; R. A. Lord, *Williston on Contracts*, §8:6). E. M. Holmes, *The Four Phases...*, s. 74; J. M. Perillo, *Calamari...*, s. 257; K. M. Teeven, *A History of the Anglo-American...*, s. 253. Uznawany za *leading case* w obszarze zastosowania *promissory estoppel* w sytuacji przedkontraktowej *kazus Hoffman* (1965) 269, 275 rozstrzygany był jednak przy udziale ławy przysięgłych.

W polskiej, podobnie jak i w europejskiej, cywilistyce pojęcie dobrej wiary funkcjonuje w znaczeniu subiektywnym oraz obiektywnym. Jedynie to drugie stanowi klauzulę generalną⁷⁵. Dobra wiara w znaczeniu subiektywnym odnosi się do stanu świadomości (wiedzy) podmiotu (m.in. art. 7, art. 169, art. 172, art. 224 i n. kc). Decyduje o objęciu go ochroną, o ile pozostaje on w usprawiedliwionym błędzie co do przysługiwania określonego uprawnienia⁷⁶. Jak się okaże, dobra wiara w znaczeniu subiektywnym ma znaczenie w prawie angloamerykańskim dla oceny skuteczności nabycia prawa od nieuprawnionego, a także dla oceny uprawnień stron, między którymi stosowany jest *estoppel* (2.2.4, 3.2, 4.6).

Dobra wiara w znaczeniu obiektywnym wprowadza do porządku prawnego element słusznościowy, nakazując poddać ocenie zachowanie podmiotu z perspektywy określonego pozaprawnego wzorca⁷⁷. Innymi słowy – sprawuje funkcję „wentyla” lub „zaworu bezpieczeństwa” w systemie prawa prywatnego⁷⁸. W prawach krajów Europy kontynentalnej funkcjonują klauzule generalne (ogólne klauzule słusznościowe), które wskazują określony wzorzec oceny (często właśnie dobrą wiarę w znaczeniu obiektywnym). W niektórych kodeksach cywilnych mają zawężone pole stosowania jak art. 1134 ust. 3 (wykonywanie umów) i art. 1135 (skutki umów) we francuskim przed nowelizacją w 2016 r.

⁷⁵ J. Gajda, *Pojęcie dobrej wiary w przepisach kodeksu cywilnego*, SP 1997, 2, s. 45; M. Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 2014, s. 269. Pod pojęciem klauzuli generalnej *sensu largo* rozumie się przepis (art. 5 kc), zaś występujący w jego treści zwrot nieostry (zasady współżycia społecznego) stanowi klauzulę generalną *sensu stricto* (T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 94; J. Nowacki, *O przepisach zawierających klauzule generalne*, w: idem, *Studia z teorii prawa*, Kraków 2003, s. 133). L. Leszczyński, *Właściwości...*, s. 289, definiuje klauzule generalne jako niedookreślone znaczeniowo zwroty języka prawnego, odsyłające do ogólnie ukierunkowanych, ocennych kryteriów pozaprawnych, których treść ustalana jest ostatecznie w procesach stosowania prawa.

⁷⁶ Wiedza lub niedbalstwo (oceniane z perspektywy obiektywnej) wyłączają dobrą wiarę. Za pozostającego w złej wierze uznawany jest nieformalny nabywca nieruchomości (J. Gajda, *Pojęcie...*, s. 39-41, 50; E. Gniewek w: idem (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013 (*System Prawa Prywatnego*, t. 3), s. 640, 929-930; M. Rudnicki, *Dobra i zła wiara w instytucji nabycia prawa własności nieruchomości poprzez zasiedzenie*, TPP 2014, 4, s. 27; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries on European Contract Laws*, Oxford 2018, s. 103-104; M. Wilejczyk, *Zagadnienia...*, s. 269). Art. 7 kc przewiduje domniemanie dobrej wiary w znaczeniu subiektywnym.

⁷⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17.10.2000 r. sygn. SK 5/99, OTK ZU 2000, 7, s. 1214: „Klauzule generalne wyróżniają się spośród zwrotów niedookreślonych tym, że odsyłają do systemu ocen czy norm o charakterze pozaprawnym”. J. Nowacki, *O przepisach...*, s. 142-157; M. Safjan, *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, PiP 1990, 11, s. 54; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 103-104.

⁷⁸ J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 140.

czy §157 (wykładnia umów) i §242 (wykonywanie zobowiązań) w niemieckim. W innych mają szerszy zakres działania: art. 2 ust. 1 szwajcarskiego kc (ogólna klauzula dobrej wiary), art. 6:2 holenderskiego kc (klauzula rozsądku i słuszności w prawie zobowiązań⁷⁹), art. 1104 francuskiego kc po nowelizacji w 2016 r. (klauzula dobrej wiary w prawie umów). Klauzule generalne wyraźnie zakazujące nadużywania praw są znane kodyfikacjom szwajcarskiej (art. 2 ust. 2) i holenderskiej (art. 3:13)⁸⁰.

Europejskie przedsięwzięcia harmonizacyjne – zasady europejskiego prawa umów (*Principles of European Contract Law*, PECL), projekt wspólnej ramy odniesienia (*Draft Common Frame of Reference*, DCFR), projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży (*Common European Sales Law*, CESL) – posługują się pojęciem *good faith and fair dealing*, które odpowiada dobrej wierze w znaczeniu obiektywnym⁸¹. Podczas gdy zakres stosowania normy wyrażonej w art. 2(1) CESL odnosi się zarówno do fazy przedkontraktowej, jak i fazy wykonywania umów, odmiennie art. 1:201 PECL i art. III-1:103 DCFR dotyczą tylko drugiego z obszarów, pozostawiając pierwszy osobnej regulacji – odpowiednio – art. 2:301 i art. II-3:301(2). Przepisy art. 5:102(g) PECL, art. II-8:102(1)(g) DCFR i art. 59(h) CESL nakazują uwzględniać dobrą wiarę w procesie wykładni umów⁸². Chociaż art. 7 ust. 1 konwencji Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów (*Convention on Contracts for the Interna-*

⁷⁹ E. Rott-Pietrzyk, *Holenderska klauzula rozsądku i słuszności na tle innych uregulowań prawnych (wzór dla polskiego ustawodawcy?)*, SPP 2006, 3, s. 60 i n.

⁸⁰ J. Cartwright, B. Fauvarque-Cosson, S. Whittaker (trans.), *The Law of Contract, The General Regime of Obligations, and Proof of Obligations. The new provisions of the Code civil created by Ordonnance n° 2016-131 of 10 February 2016*, za: www.textes.justice.gouv.fr/art_pix/THE-LAW-OF-CONTRACT-2-5-16.pdf (stan prawny 10.02.2016 r.); Civil Code of the Netherlands, za: www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm (stan prawny 4.02.2014 r.); German Civil Code, za: www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (stan prawny 1.10.2013 r.); *Kodeks Napoleona. Reprodukacja pierwszej pełnej edycji polskiego przekładu (1808) oraz Pamiętnik o Napoleonie / Stendhal (Henri Beyle)*, tłum. i oprac. W. Uruszczak, red. W. Walecki, Kraków 2008; Swiss Civil Code of 10 December 1907, za: www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201801010000/210.pdf (stan prawny 1.01.2018 r.).

⁸¹ H. MacQueen, *Good Faith*, s. 43; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 106-107.

⁸² C. von Bar (ed.), *Principles, definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 101; E. Wiecek, *Zasady europejskiego prawa umów*, Gdańsk 2005; Projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży KOM/2011/0635 wersja ostateczna – 2011/0284 (COD), eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52011PC0635.

tional Sale of Goods, CISG) formalnie stanowi jedynie dyrektywę interpretacyjną, część nauki przyjmuje, że dobra wiara ma stanowić również miernik oceny postępowania stron⁸³.

Polskie prawo przyjmuje zasadę dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym, ale nie wyraża jej *expressis verbis*⁸⁴. W przepisach najczęściej występują odwołania do wzorca w postaci zasad współżycia społecznego (m.in. art. 5, art. 58 §2, art. 353(1), art. 357(1) kc), które utożsamiane są ze słusnością⁸⁵, dobrymi obyczajami⁸⁶, normami moralnymi⁸⁷, uczciwością w stosunkach cywilnoprawnych i lojalnością wobec partnera⁸⁸. Rzadziej przepisy odsyłają do społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa (art. 5 kc), dobrych obyczajów (art. 72 §2 kc). Podczas gdy zasady współżycia społecznego akcentują interes jednostki, społeczno-gospodarcze przeznaczenia prawa – interes społeczny. Wyrażone w art. 5 kc zasady współżycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa odpowiadają dobrej wierze w znaczeniu obiektywnym⁸⁹. Wymieniony

⁸³ M. Pazdan w: idem (red.), *Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów*, Kraków 2001, s. 130-131, 135; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 102, 130.

⁸⁴ K. Doliwa, A. Doliwa, *Zasada słusności i dobra wiara a prawo pozytywne: na przykładzie polskiego prawa cywilnego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, 30, s. 93; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017, s. 18 (wynika z zasady zaufania); W. Popiołek, *Odmowa uznania...*, s. 1808.

⁸⁵ A. Doliwa, *O rozumieniu i znaczeniu słusności w prawie prywatnym*, BSP 2014, 17, s. 84; T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 109-111.

⁸⁶ W. J. Katner, *Słusność jako klauzula generalna w kodeksie cywilnym (z perspektywy orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, BSP 2014, 17, s. 119-120.

⁸⁷ E. Rott-Pietrzyk, *Holenderska klauzula...*, s. 70; M. Wilejczyk, *Zagadnienia...*, s. 72.

⁸⁸ B. Janiszewska, *Tarcza – nie miecz. Refleksje o współczesnych uwarunkowaniach stosowania art. 5 kc*, w: M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony...*, s. 150 (nie wymienia tej ostatniej klauzuli); M. Pyziak-Szafnicka w: M. Safjan (red.), *Prawo cywilne...*, s. 903-907. Por. art. I-1:103(1) DCFR: „‘good faith and fair dealing’ refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party”.

⁸⁹ W doktrynie prowadzone są spory o zasadność zastąpienia pojęcia zasad współżycia społecznego jako reliktu poprzedniego ustroju przez klauzulę dobrej wiary i dobrych obyczajów. Opowiada się za tym stanowisko aksjologiczne (W. Dajczak, *Zasady współżycia społecznego czy dobra wiara?*, „Rejent” 2001, 1, s. 51-54; J. Gajda, *Pojęcie...*, s. 62; T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 112; L. Leszczyński, *Właściwości...*, s. 305-307; idem, *Nadużycie prawa...*, s. 31; R. Mańko, *Relikty w kulturze prawnej. Uwagi metodologiczne na tle pozostałości epoki socjalizmu realnego w polskim prawie prywatnym*, PPIA 2015, 102, s. 201-204; K. Pietrzykowski, *Nadużycie prawa podmiotowego w prawie cywilnym*, w: H. Izdebski, A. Stępkowski (red.), *Nadużycie prawa*, s. 128-129; E. Rott-Pietrzyk, *Holenderska klauzula...*, s. 92; M. Safjan, *Klauzule...*, s. 56), zaś kontestuje stanowisko funkcjonalne (M. Sala-Szczypiński, *Znaczenie zasad współżycia społecznego w prawie polskim*, „Państwo i Społeczeństwo” 2005, 1, s. 59-60; A. Szpunar, *Uwagi...*, s. 340; M. Wilejczyk, *Zagadnienia...*, s. 84).

przepis wyraża zakaz nadużywania praw podmiotowych stanowiący jedną z zasad prawa cywilnego, a być może najważniejszą klauzulę generalną w cywilistyce⁹⁰. Oba pojęcia – dobra wiara w znaczeniu obiektywnym i zakaz nadużywania prawa – stanowią awers i rewers tego samego fenomenu.

Prawo angielskie cechuje niechęć względem ogólnej zasady dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym oraz zakazu nadużywania praw. Brak uwzględniania tych zasad przyjmuje się za *starting point* rozważań na ich temat. Nie oznacza to jednak braku „zaworu bezpieczeństwa”. Przez wieki było nim *equity law*, stanowiące podobnie jak prawo pretorskie w odniesieniu do rzymskiego *ius civile*, głosę wobec *common law*. Kanclerska jurysdykcja miała za zadanie wypełniać luki (aksjologiczne) i łagodzić surowość podstawowego porządku prawnego⁹¹.

Liczne głosy wskazują na brak zasady dobrej wiary (w znaczeniu obiektywnym) oraz zakazu nadużywania praw w prawie angielskim. Za jedno z kluczowych rozstrzygnięć uznaje się wyrok *Crofter Hand Woven Harris Tweed Co v. Veitch* (1942) oraz dwa rozstrzygnięcia cytowane *in extenso* w jego uzasadnieniu: *Bradford Corporation v. Pickles* (1895) i *Allen v. Flood* (1898). W tych sprawach bezskutecznie sięgano po roszczenia deliktowe, by przeciwstawić się negatywnym skutkom działań powziętych przez pozwanych. W najstarszej z nich pozwany, chcąc zmusić powoda (gminę) do nabycia należącej do niego nieruchomości, zmienił bieg rzeki i w ten sposób pozbawił dostępu do wody okolicznych mieszkańców. W relacjach sąsiedzkich, których ta sprawa dotyczyła, skutecznym środkiem ochrony mogło być niekiedy roszczenie deliktowe (*tort of nuisance*). Nie gwarantowało ono jednak zawsze skuteczności. W dwóch późniejszych sprawach pozwani skłonili osoby trzecie, by rozwiązały umowy z powodami lub umów tych nie zawierały. Tłem tych sporów były wymierzona przeciwko niezrzeszonym pracownikom działalność związków zawodowych lub konkurencja między przedsiębiorcami. Rozstrzygając w 1942 r. spór, lord Wright wskazywał, że o ile podmiot nie podejmuje działań, które są *expressis verbis* zakazane, motyw szkodenia pozostaje bez znaczenia dla oceny legalności i skuteczności działania na gruncie prawa angielskiego. Formułując tezę o braku zasady dobrej wiary w prawie angielskim, ten sam wniosek – najczęściej *implicit*e – stawiano względem zakazu nadużywania praw⁹².

⁹⁰ T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 20; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 17; M. Wilejczyk, *Zagadnienia...*, s. 65.

⁹¹ T. Etherton, *Equity and Conscience...*, s. 1-2; P. Finn, *Common Law...*, s. 535-536; D. Fox w: J. McGhee (ed.), *Snell's Equity*, s. 9; M. Harding, *Equity and the Rule of Law*, LQR 2016, 132, s. 296, 302; I. Kamiński, *Słuszność...*, *passim*; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 125, 152.

⁹² *Bradford Corporation v. Pickles* (1895) UKHL 1 (BaILLI); *Allen v. Flood* (1898) AC 1; lord Wright w *Crofter Hand Woven Harris Tweed Co v. Veitch* (1942) AC 435, 468 (Westlaw): „the

Wyrażoną w tych orzeczeniach tezę należy w ograniczonym przedmiotowo zakresie zmodyfikować. W sprawie *White and Carter* (1962) rozważano kwestię, czy w razie naruszenia umowy przez dłużnika wierzyciel zawsze dysponuje swobodą wyboru pomiędzy żądaniem wykonania jej w naturze oraz zapłatą odszkodowania. Lord Reid zakwestionował zupełną dowolność. Zwrócił uwagę, że jeśli spośród dostępnych alternatyw wierzyciel wybrał tę, która nie daje mu wymierznych korzyści (*legitimate interest*), a łączy się ze szczególnym utrudnieniem dla zobowiązanego, to taki wybór nie będzie korzystał z ochrony prawnej⁹³. Mimo że wypowiedź miała charakter *obiter dictum*, w kolejnych dekadach sądy odnosiły się do niej z aprobatą. Istotne, że nawiązania te nie wyszły poza zagadnienie będące przedmiotem rozważań w 1962 r. – czy można domagać się wykonania umowy zamiast zapłaty odszkodowania⁹⁴. Chociaż stało się to w ograniczonym

---

rule is as well established in English law as I here take to be the rule that motive is immaterial in regard to the lawful act of an individual”. H. Beale, B. Fauvarque-Cosson, J. Rutgers, D. Tallon, S. Vogenauer, *Cases, Materials and Text on Contract Law. Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe*, Oxford–Portland 2010, s. 931; N. Duxbury, *Lord Wright and Innovative Traditionalism*, UTLJ 2009, 59, s. 292; H. C. Gutteridge, *Abuse of Rights*, CLJ 1933-1935, 5, s. 22, 30; J. M. Perillo, *Abuse of Rights. A Pervasive Legal Concept*, PLJ 1995, 27, s. 40-42; F. Ranieri w: J. Basedow (ed.), *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law*, Oxford 2014, s. 5; E. Reid, *Abuse of Right...*, s. 141-146; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 124; P. Watts, *Taxonomy in Private Law – Furor in Text and Subject*, NZLRev 2014, s. 132; Lord Wright of Durley, *The Common Law in its Old Home*, w: idem, *Legal Essays and Addresses*, Cambridge 1939, s. 371-372. Brak zakazu nadużywania prawa w prawie angloamerykańskim A. Stępkowski, *Nadużycie prawa* (2003), s. 59, łączy z brakiem wykształcenia koncepcji prawa podmiotowego. W odniesieniu do prawa polskiego Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 84-89, definiują prawo podmiotowe jako „sytuację prawną wyznaczoną podmiotom przez obowiązujące normy i chroniącą prawnie uznane interesy tych podmiotów”. Biorąc pod uwagę elastyczność wskazanej definicji, wydaje się, że nie ma przeciwwskazań, by stwierdzić teoretyczną możliwość funkcjonowania tego pojęcia również w *common law*. Byłoby to jednak prawo podmiotowe różne od polskiego (choćaby z uwagi na przyjmowany w Polsce wymóg ochrony uznanych interesów, a zatem wykluczenie wykonywania prawa w celu szkodenia innym).

⁹³ *White and Carter (Councils) Ltd v. McGregor* (1961) UKHL 5 (BaIIII): „if it can be shown that a person has no legitimate interest, financial or otherwise, in performing the contract rather than claiming damages, he ought not to be allowed to saddle the other party with an additional burden with no benefit to himself. If a party has no interest to enforce a stipulation he cannot in general enforce it: so it might be said that if a party has no interest to insist on a particular remedy he ought not to be allowed to insist on it”.

⁹⁴ *Stocznia Gdanska SA v. Latvian Shipping Co* (1996) CLC 1410, 1417 (Westlaw); *Isabella Shipowner SA v. Shagang Shipping Co Ltd (The Aquafait)* (2012) 1 CLC 899, 903-907 (Westlaw); *Moore-Bick LJ. w MSC Mediterranean Shipping Company SA v. Cottonex Anstalt* (2016) EWCA Civ 789 (BaIIII) §§29-33, 45 (akcentuje brak potrzeby ogólnej zasady dobrej wiary wobec funkcjonowania takich rozwiązań jak to zastosowane przez lorda Reida).

zakresie, zauważmy, że lord Reid wprowadził do prawa angielskiego argumentację stosowaną w przypadku zakazu nadużywania prawa.

Funkcjonowanie takich właśnie wyizolowanych rozwiązań (*piecemeal solutions*)⁹⁵ mających służyć wdrażaniu uczciwości (*fairness*) i przeciwdziałać nadużywaniu prawa kompensuje – zdaniem angielskich autorów – brak ogólnej zasady dobrej wiary lub zakazu nadużywania praw⁹⁶. W odniesieniu do prawa angielskiego poza wspomnianą wyżej ochroną deliktową w stosunkach sąsiedzkich (*nuisance*) oraz szczątkowymi regulacjami ustawowymi⁹⁷ wymienia się szereg rozwiązań znanych prawu umów: zasady wykładni oświadczeń, związane z nimi zagadnienia korygowania ich treści (*rectification*)⁹⁸ oraz wprowadzania dorozumianych warunków (*implied terms*), instytucję *frustration* zbliżoną do następcej niemożliwości świadczenia, a w końcu groźbę (w tym mającą charakter ekonomiczny – *economic duress*) czy stosunki powiernicze (*fiduciary duty*). Jedną z najczęściej wymienianych instytucji pełniących omawianą tu rolę jest *estoppel*⁹⁹. Można w tym miejscu postawić pytanie, czy aprobatą dla przedsta-

⁹⁵ Bingham LJ. w *Interfoto Picture Library Ltd v. Stiletto Visual Programmes Ltd* (1987) EWCA Civ 6 (BaIIII).

⁹⁶ Prawo szkockie, pod wpływem angielskiego, nie przyjmuje zasady dobrej wiary oraz zakazu nadużywania prawa jako ogólnych zasad. Rozwinęło natomiast pewne instytucje, które w ograniczonym zakresie wypełniają rolę zakazu – *aemulatio vicini* w prawie sąsiedzkim, *personal bar* w prawie umów (M. Hogg, *Promises and Contract Law. Comparative Perspective*, Cambridge 2014, s. 180, 434-435, 447; H. MacQueen, *Good Faith*, s. 55-61; H. MacQueen, S. O'Byrne, *The Principle of Good Faith in Contractual Performance: A Scottish-Canadian Comparison*, ELR 2019, 23(3), s. 318-319; E. Reid, *Abuse of Right...*, s. 151-157; eadem, *Protecting Legitimate Expectations and Estoppel in Scots Law*, EJCL 2006, 10(3), s. 2, 3, 8, 21, www.ejcl.org/103/article103-11.pdf. Zauważmy, że również w prawie rzymskim nie wykształcono ogólnego zakazu nadużywania prawa, a sięgano po wyizolowane szczątkowe konstrukcje (F. Longchamps de Berier, *Nadużycie prawa w świetle rzymskiego prawa prywatnego*, Wrocław 2004, s. 270).

⁹⁷ Przykładem powyższych mogłyby być szczegółowe rozwiązania zbiorowego prawa pracy wyłączające dopuszczalność organizacji strajków solidarnościowych (The Employment Act 1990 c. 38, s. 4). Z drugiej zaś strony, podobne do *promissory estoppel* przesłanki występują w angielskiej The Contracts (Rights of Third Parties) Act 1999 c. 31, określającej w s. 2(1) jeden z przykładów, kiedy umowa zawarta na rzecz osoby trzeciej nie może zostać bez jej zgody rozwiązana. Przesłanki wskazuje, chociaż nie łączy ich z *estoppel*, I. Karwala, *Privity of contract...*, s. 86. Nie czyni tego również nauka angloamerykańska.

⁹⁸ *Rectification* pozwala nadać umowie treść, którą strony zakładały (ale wadliwie wyraziły), podczas gdy *estoppel* by *convention* dotyczy nadania przez strony innego niż powszechnie przyjęte znaczenia. A. Burrows, *A Restatement...*, s. 183-184; R. Calnan, *Principles of Contractual Interpretation*, Oxford 2013, s. 165; A. Trukhtanov, *Contractual...*, s. 121.

⁹⁹ M. Breskaya, *Good Faith Matters? English Contract Law Tradition Compared to the Directions of EU Private Law*, SPP 2018, 1, s. 91, 93; H. Collins, *Implied Terms: The Foundation in Good*

wionego wyżej poglądu nie ma swojego wyjaśnienia w przywiązaniu angielskich prawników do analizowania rzeczywistości prawnej z perspektywy wyizolowanych procesowych rytów, a nie zasad materialnoprawnych.

W ostatniej dekadzie XX w. wyraźnie wypowiedziano się przeciwko obecności zasady dobrej wiary – a przede wszystkim przeciwko istnieniu obowiązku prowadzenia negocjacji w dobrej wierze – w sprawie *Walford v. Miles* (1992) uważanej za *leading case* co do zagadnień przedkontraktowych¹⁰⁰.

Faith and Fair Dealing, CLP 2014, 67, s. 18-35; W. Jarosiński, *Wpływ stosowania normy pretorskiej na treść zobowiązań w prawie polskim i angielskim*, TPP 2011, 1, s. 40; A. Kozłowski, *Estoppel w prawie...*, s. 317 (łączy *estoppel* w prawie międzynarodowym publicznym z zasadą dobrej wiary); S. Kubsik, *Przedkontraktowa odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu nieuczciwych negocjacji*, Warszawa 2015, s. 277 i n.; E. McKendrick, *Contract Law. Text, Cases, and Materials*, Oxford 2018, s. 6, 482 i n.; G. McMeel, *Foucault's Pendulum: Text, Context and Good Faith in Contract Law*, CLP 2017, 70, s. 26; M. Pilich, *Dobra wiara w Konwencji o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów*, Warszawa 2006, s. 88; W. Popiołek, *Odmowa uznania...*, s. 1806 („nawiązywanie do zasad słuszności i dobrej wiary w ramach *estoppel*”); F. Ranieri w: J. Basedow (ed.), *The Max Planck...*, s. 792; E. Rott-Pietrzyk, *Holenderska klauzula...*, s. 61, 84; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 125-126; A. Stępkowski, *Nadużycie prawa...* (2006), s. 197-198; S. J. Whittaker w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 31 i n.; S. Wilken, *Wilken and Villiers'...*, s. 300; R. Zimmermann, S. Whittaker, *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge 2008, s. 45-47. Obecność zasady dobrej wiary w prawie angielskim zdaje się przyjmować N. Bukowska, *Klauzula rozsądku w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym oraz Restatement of European Insurance Contracts*, WU 2011, 2, s. 81-83.

¹⁰⁰ Lord Ackner w *Walford v. Miles* (1992) 64 P&CR 166, 173 (Westlaw). P. S. Atiyah, S. Smith, *Atiyah's Introduction...*, s. 164; H. Beale et al., *Cases...*, s. 931; J. Beatson, D. Friedmann, *From 'Classical' to Modern...*, s. 11; A. Burrows, *A Restatement of the English Law of Contract*, Oxford 2016, s. 69, 93; J. Cartwright, *Contract Law. An Introduction to the English Law of Contract for the Civil Lawyer*, Hart Publishing 2007, s. 64-67; idem w: J. Cartwright, M. Hesselink (ed.), *Precontractual Liability in European Private Law*, Cambridge 2008, s. 66-67, 166-168, 451, 465-466; idem, *Protecting Legitimate Expectations and Estoppel in English Law*, EJCL 2006, 10(3), s. 7-10, www.ejcl.org/103/article103-6.pdf; H. Collins, *Implied Terms...*, s. 3-4; M. Hogg, *Promises...*, s. 187; B. S. Markesinis, H. Unberath, A. Johnston, *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*, Oxford-Portland 2006, s. 98-99; B. McFarlane, *The Protection...*, s. 95, 122; E. McKendrick, *Contract Law...*, s. 482 i n.; G. McMeel, *Foucault's Pendulum...*, s. 2, 22; F. Ranieri w: J. Basedow (ed.), *The Max Planck...*, s. 792; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 124-126; S. J. Whittaker w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 31 i n.; S. Wilken, *Wilken and Villiers'...*, s. 300; R. Zimmermann, S. Whittaker, *Good Faith...*, s. 39-41.

Zagadnienie dyskutowane było również w polskiej nauce: M. Breskaya, *Good Faith...*, s. 95; W. Kocot, *Odpowiedzialność...* 132, 311-313; Ł. Korecki, *Zasada dobrej wiary przy negocjowaniu umowy w prawie angielskim, francuskim i niemieckim*, PPUW 2003, 3, s. 40-45; M. Krajewski w: K. Osajda (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2020 (*System Prawa Prywatnego*, t. 5), s. 886; S. Kubsik, *Przedkontraktowa odpowiedzialność...*, s. 92-97, 279-280; A. Machnicka, *Przedkontraktowe porozumienia – umowa o negocjacje i list intencyjny*. Stu-

Status zasady dobrej wiary w prawie angielskim jest jednak wciąż przedmiotem żywej dyskusji. Jego zwolennikami są sędziowie Leggatt oraz Steyn. Ten pierwszy – w *Yam Seng* (2013) – postuluje przyjęcie dorozumianej klauzuli dobrej wiary w przypadku umów długoterminowych (tzw. *relational contracts, networks*). Ma ona stanowić mechanizm służący przeciwdziałaniu nadużywaniu praw wynikających z postanowień umownych zapewniających jednej ze stron swobodę decydowania o ich zastosowaniu¹⁰¹. Można dostrzec podobieństwo między tak rozumianą *implied duty of good faith* a jedną z klauzul generalnych zawartych w art. 5 i art. 354 kc (wydaje się, że raczej społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa, a nie zasadami współżycia społecznego). Sędzia Leggatt od połowy 2020 r. orzeka w Sądzie Najwyższym Zjednoczonego Królestwa, co może doprowadzić do otwarcia się prawa angielskiego na zasadę dobrej wiary¹⁰².

Podobny stan rzeczy, a zatem spór co do ogólnej zasady dobrej wiary i obecność szeregu wyizolowanych instytucji, występuje w prawie amerykańskim.

---

dium prawnoporównawcze, Warszawa 2007, s. 29-33. Adam Brzozowski w: K. Osajda (red.), *Prawo zobowiązań...*, s. 477, wskazuje na niechęć sądów angielskich do umów o negocjacje. Wydaje się, że w istocie przedmiotem owej rezerwy nie są umowy jako takie, ale obowiązek negocjowania w dobrej wierze – mający ewentualnie wynikać z mocy prawa albo właśnie z takiej umowy.

Prawo angielskie *nolens volens* przyjęło zasadę dobrej wiary w prawie konsumenckim wraz z koniecznością implementacji dyrektyw unijnych (W. Dajczak, *Doświadczenie prawa rzymskiego a pojęcie dobrej wiary w europejskiej dyrektywie o klauzulach niedozwolonych w umowach konsumenckich*, ZP UKSW 2001, 1, s. 87-88). W szczególności postanowienia dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich zostały wprowadzone do prawa krajowego mocą rozporządzenia *The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994* sch. 2 (SI 1994/3159), obecnie zastąpionego przez ustawę *The Consumer Rights Act 2015* c. 15, s. 62.

¹⁰¹ Głosy za: *Yam Seng Pte Ltd v. International Trade Corp Ltd* (2013) 1 CLC 662, 694-701 (Westlaw); *Ted Baker Plc v. Axa Insurance UK Plc* (2017) EWCA Civ 4097 (Westlaw); S. Bogle, *Disclosing Good Faith in English Contract Law*, ELR 2014, 18(1), s. 141-145 (zasada dobrej wiary jako wyjaśnienie instytucji obecnych już w prawie, a nie jako źródło nowych); G. Leggatt, *Contractual Duties of Good Faith*, Lecture to the Commercial Bar Association on 18 October 2016, s. 2-4, 8-15, www.judiciary.uk/announcements/speech-by-mr-justice-leggatt-contractual-duties-of-good-faith/; J. Steyn, *Contract Law: Fulfilling the Reasonable Expectations of Honest Men*, LQR 1997, 113, s. 438-439; przeciwko: *Moore-Bick LJ*. (§45) i *Tomlison LJ*. (§60) w *MSC Mediterranean Shipping* (2016); H. Collins, *Implied Terms...*, s. 18-35 (brak potrzeby konstruowania ogólnej zasady dobrej wiary wobec skutecznego funkcjonowania *implied terms*, u których podstawy jest dobra wiara; wyjątkiem są *network contracts*); L. Tolen, *Implied Good Faith – Lost at Sea Following Court of Appeal Shipping Case?*, www.law.ox.ac.uk/business-law-blog/blog/2016/10/implied-good-faith-lost-sea-following-court-appeal-shipping-case.

¹⁰² *Swearing-in of Lord Justice Leggatt as Justice of the Supreme Court*, <https://www.supremecourt.uk/news/swearing-in-of-lord-leggatt.html>.

Obowiązywanie ogólnego zakazu nadużywania praw jest jednak wszędzie – poza Luizjaną – kwestionowane¹⁰³. Różnicą względem prawa angielskiego jest natomiast obecność ogólnej zasady dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym (*good faith and fair dealing*) w wykonywaniu (ale już nie w negocjowaniu) umów. Została ona przyjęta w amerykańskim jednolitym kodeksie handlowym – Uniform Commercial Code (art. 1-201(20) i art. 1-304 UCC)¹⁰⁴ i w *Restatement (Second) of the Contracts* (§205)¹⁰⁵. Prawo amerykańskie nie przewiduje natomiast obowiązywania zasady dobrej wiary na etapie przedkontraktowym¹⁰⁶. W polskim piśmiennictwie wyrażany jest odmienny pogląd, który zakłada, że wyrażona w przepisach Uniform Commercial Code i *Restatement* zasada dobrej wiary

¹⁰³ J. M. Perillo, *Abuse of Rights...*, s. 38-96, prezentuje odosobniony pogląd o obowiązywaniu zasady zakazu nadużywania prawa. W Luizjanie: E. Reid, *Abuse of Right...*, s. 148-150; A. N. Yiannopoulos, *Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New...*, LLR 1994, 54, s. 1173 i n. Klauzula dobrej wiary w prawie zobowiązań występuje w art. 1759 Louisiana Civil Code (LaCC), za: www.legis.la.gov/legis/Laws_Toc.aspx?folder=67&level=Parent.

¹⁰⁴ Uniform Commercial Code (UCC), którego pierwsza wersja została opracowana w 1952 r., został przyjęty w różnych wersjach przez wszystkie stany włącznie z Luizjaną. W języku polskim: W. Niemotko, *Proces wejścia w życie amerykańskiego Jednolitego Kodeksu Handlowego*, RPEiS 1969, 3, s. 99-104. UCC definiuje dobrą wiarę w art. 201(20) jako „honesty in fact and the observance of reasonable commercial standards of fair dealing” (Westlaw). Według poprzedniej numeracji, obowiązującej do 2001 r., powołane przepisy oznaczone były jako art. 1-201(11) i art. 1-203 UCC. Nakaz wykonywania zobowiązań w dobrej wierze stanowi dyrektywę interpretacyjną (odmiennie M. Pilich, *Dobra wiara...*, s. 95-96), a nie samodzielną podstawę powództwa. Frazę *good faith and fair dealing* z prawa amerykańskiego przejęły europejskie projekty harmonizacyjne (J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 105-106).

¹⁰⁵ *Northwest, Inc v. Ginsberg* (2014) 572 US 273 (www.supremecourt.gov/opinions/13pdf/12-462_p8k0.pdf). Brak odpowiednika w *Restatement (First) of the Contracts*. J. Beatson, D. Friedmann, *From 'Classical' to Modern...*, s. 5, 14; E. A. Farnsworth, *Good Faith in Contract Performance*, w: J. Beatson, D. Friedmann (ed.), *Good Faith...*, s. 155; idem, *Contracts...*, s. 550; C. L. Knapp, *Reliance in the Revised Restatement: The Proliferation of Promissory Estoppel*, CollR 1981, 81, s. 78; M. Y. Mattar, *Promissory Estoppel: Common Law Wine in Civil Law Bottles*, TCLF 1988, 4, s. 116-117; M. B. Metzger, M. J. Phillips, *Promissory Estoppel and the Evolution of Contract Law*, ABLJ 1980, 18, s. 174; J. M. Perillo, *Abuse of Rights...*, s. 87; R. S. Summers, *The General Duty of Good Faith – Its Recognition and Conceptualization*, CorLR 1981-1982, 67, s. 823 (zasada dobrej wiary jako *bad faith excluder*, a zatem zakaz nadużywania prawa); K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction...*, s. 343.

¹⁰⁶ *Market Street Associates Limited Partnership v. Frey* (1991, 7th Cir) 941 F2d 588 (law.justia.com). E. A. Farnsworth, *Good Faith...*, s. 155; idem, *Contracts...*, s. 550; C. L. Knapp, *Reliance...*, s. 78; M. B. Metzger, M. J. Phillips, *Promissory Estoppel...*, s. 174; J. M. Perillo, *Abuse of Rights...*, s. 87; J. F. Pierson Jr., *Contracts – Consideration – Promissory Estoppel*, LLR 1955, 15, s. 820-823; R. E. Scott, *Hoffman v. Red Owl Stores and the Myth of Precontractual Reliance*, w: D. G. Baird (ed.), *Contract Stories*, Thompson West 2007, s. 77, 90-91; R. S. Summers, *The General Duty...*, s. 823.

w wykonaniu umów może być stosowana *per analogiam* do fazy negocjacji¹⁰⁷. Wydaje się jednak, że jest to pogląd błędny.

Spory dotyczące statusu zasady dobrej wiary nie ustały w Australii i w Kanadzie. Wydaje się, że prawo w tych krajach osiągnęło podobny stan jak angielskie. W Australii dopuszcza się jednak zawarcie umowy o prowadzenie negocjacji w dobrej wierze, co zgodnie z powołanym wyżej rozstrzygnięciem z 1992 r. nie jest możliwe w prawie angielskim¹⁰⁸. Niedawne orzeczenie *Bhasin v. Hrynew* (2014) kanadyjskiego Sądu Najwyższego przyjmuje z kolei – za wzorem prawa amerykańskiego – obowiązywanie zasady dobrej wiary w wykonywaniu umów (*duty of honest performance*)¹⁰⁹. Te odmienności nie powinny jednak zmieniać wyrażonej wyżej oceny co do braku ogólnej zasady dobrej wiary i zakazu nadużywania praw w tych krajach.

Wskazując na powszechność występowania w prawie angloamerykańskim odesłań do rozsądku, Ewa Rott-Pietrzyk stawia znak równości pomiędzy „rozsądnymi oczekiwaniami stron” (*reasonable expectations*) a cywilistycznym pojęciem dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym. Mając to na względzie, można powiedzieć, że angloamerykański *reasonable man* ma w Europie kuzyna, który działa zgodnie ze standardami uczciwego obrotu wyznaczanymi przez dobrą wiarę w znaczeniu obiektywnym¹¹⁰.

¹⁰⁷ A. Brzozowski w: K. Osajda (red.), *Prawo zobowiązań...*, s. 477; W. Kocot, *Odpowiedzialność...*, s. 133; A. Machnicka, *Przedkontraktowe porozumienia...*, s. 52-65 (wskazuje na sporność zagadnienia). Odmienne – trafnie – M. Pilich, *Dobra wiara...*, s. 38.

¹⁰⁸ Głos za: Priestley JA w *Renard Constructions (ME) Pty Ltd v. Minister for Public Works* (1992) 26 NSWLR 234 (wikijuris.net). J. Douglas, *England as a Source of Australian Law: For How Long?*, ALJ 2012, 86, s. 347; H. Collins, *Implied Terms...*, s. 34; S. J. Whittaker w: *Chitty on Contracts*, vol. 1, s. 35. W polskiej nauce zagadnienie przedstawiane jest jako sporne: S. Kubsik, *Przedkontraktowa odpowiedzialność...*, s. 97 (brak zasady); A. Machnicka, *Przedkontraktowe porozumienia...*, s. 42-52 (stosowanie *promissory estoppel* w celu ochrony dobrej wiary); M. Pilich, *Dobra wiara...*, s. 89 (zasada dobrej wiary); E. Rott-Pietrzyk, *Klauzula generalna rozsądku w prawie prywatnym*, Warszawa 2007, s. 110-111 (brak zasady, ale stosowanie dobrej wiary w praktyce).

¹⁰⁹ *Bhasin v. Hrynew* (2014) SCC 71 (CanLII) §§73-80. K. Maharaj, *An Action on the Equities: Re-Characterizing Bhasin as Equitable Estoppel*, ALR 2017, 55, s. 199 i n.; G. McMeel, *Foucault's Pendulum...*, s. 21-22; S. Waddams, *Good Faith, Good Conscience, and the Taking of Unfair Advantage*, w: A. Dyson, J. Goudkamp, F. Wilmot-Smith (ed.), *Defences in Contract*, Oxford–Portland 2017, s. 83-86. W polskiej nauce przyjmuje się brak zasady dobrej wiary: S. Kubsik, *Przedkontraktowa odpowiedzialność...*, s. 97; A. Machnicka, *Przedkontraktowe porozumienia...*, s. 66-69; E. Rott-Pietrzyk, *Klauzula...*, s. 110-111 (brak zasady, ale stosowanie dobrej wiary w praktyce).

¹¹⁰ M. Pilich, *Dobra wiara...*, s. 313; E. Reid, *Abuse of Right...*, s. 134 (odnośnie do zakazu nadużywania prawa); E. Rott-Pietrzyk, *Klauzula...*, s. 99 i n., 202, 207, 212-213, 219; eadem,

1.10. WYZWANIA BADAWCZE

Brak ustawowej regulacji *estoppel* w większości jurysdykcji, a także burzliwy rozwój tej instytucji w ostatnich dekadach stanowią źródło kontrowersji i sporów toczonych w orzecznictwie¹¹¹ i w nauce¹¹². Prowadzą one do braku pewności prawa i nieprzewidywalności rozstrzygnięć. Może dlatego w prezentowanych kazusach zdaje się występować nadreprezentacja prawników jako stron sporów¹¹³. Próbie omówienia, a niekiedy i rozstrzygnięcia tych zagadnień poświęcona jest niniejsza książka.

Czy *estoppel* stanowi jednolitą instytucję? Czy można go uzasadnić pewną wspólną zasadą, wspólnymi przesłankami i konsekwencjami zastosowania? Czy też jest wręcz przeciwnie – poszczególne odmiany tej instytucji nie mają ze sobą wiele wspólnego, zaś tym, co je łączy, jest jedynie historyczna i być może chybiona nazwa?

Jak należy umiejscowić *estoppel* w systematyce prawa? Czy, przykładowo, *promissory estoppel* stanowi instytucję kontraktową, deliktową, czy też powinien dysponować niezależną afiliacją jako kategoria *sui generis*?

Czy w praktyce występuje potrzeba wykazania w procesie przesłanki działania w zaufaniu do oświadczenia i związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy oświadczeniem woli a działaniem osoby powołującej się na *estoppel*? Czy sądy

---

Wykładnia oświadczenia woli (studium prawnoporównawcze), SPP 2007, 3, s. 18; J. P. Schmidt w: N. Jansen, R. Zimmermann (ed.), *Commentaries...*, s. 126.

¹¹¹ Lord Hailsham of St. Marylebone w *Woodhouse AC Israel Cocoa SA v. Nigerian Produce Marketing Co Ltd* (1972) AC 741, 758 (Westlaw): „I desire to add that the time may soon come when the whole sequence of cases based on promissory estoppel since the war, beginning with *Central London Property Trust Ltd. v. High Trees House Ltd.* (1947) KB 130, may need to be reviewed and reduced to a coherent body of doctrine by the courts”.

¹¹² A. Denning, *The Discipline of Law*, London 1988, s. 197: „Ever since the decision [*High Trees* (1947) – przyp. J.H.] was given, it has been the subject of controversy. The extent of it is still under debate”; O. Dixon, *Concerning...*, s. 475: „If so it would remain to submit the principles of estoppel to the same examination and then to ascertain the result of applying them. They are principles that have often been misconceived. In hard cases they are apt to be misapplied”.

¹¹³ *Jorden v. Money* (1854) V HLC 185 (Westlaw) – wszyscy zaangażowani w spór byli prawnikami (powód, jego ojciec, wuj, a także pozwany mąż ciotki); *Chalmers v. Pardoe* (1963) 1 WLR 677 (Westlaw) – powód wzajemny to emerytowany adwokat; *Prime Sight Ltd v. Lavarello* (2014) 2 WLR 84 (Westlaw) – prawnikami byli małżonkowie będący stronami kwestionowanej przez syndyka transakcji. W *Gillett v. Holt* (2001) Ch 210 (Westlaw) i *Sidhu v. Van Dyke* (2014) 251 CLR 505, prawnikami byli pozwani, zaś w *Bank Negara Indonesia v. Philip Hoalim* (1973) UKPC 14 (BaLII) i w *Cowper-Smith v. Morgan* (2017) 2 SCR 754, 762 (CanLII) – powód.

biorą pod uwagę zarzut niespełnienia przesłanki *reliance*? Czy obowiązuje w tej mierze domniemanie?

Czy uszczerbek stanowi konieczną przesłankę *promissory estoppel*? Czy można stwierdzić tę odmianę instytucji mimo niewystąpienia przesłanki, jeśli obecna jest innego rodzaju niegodziwość?

Co kryje się pod tym *prima facie* niedookreślonym pojęciem? Czy stan niegodziwości (*unconscionability*) stanowi przesłankę stosowania *estoppel*, czy też jest uzasadnieniem dla niej?

Czy te odmiany *estoppel*, które traktowano do tej pory jako środki defensywne, mogą stanowić samoistną podstawę powództwa?

W jakim stopniu chroniony jest podmiot powołujący skutecznie *estoppel*? Czy uzyska wyłącznie naprawienie uszczerbku spowodowanego oparciem się przezeń na oświadczeniu innego podmiotu (tzw. *reliance interest*), czy też zaspokojenie jego oczekiwań (tzw. *expectation interest*)?

Jak przedstawia się krąg osób dotkniętych *estoppel*? Czy instytucja ma charakter osobisty, czy też wywołuje skutki również w wypadku następstwa prawnego?

Jak kształtują się relacje pomiędzy *estoppel* a instytucjami zapewniającymi stabilizację i bezpieczeństwo obrotu prawnego, takimi jak forma czynności prawnych (*statute of frauds*), wpis do ksiąg i rejestrów publicznoprawnych, przedawnienie? Czy powołując się na *estoppel* można przewyciężyć skutki przewidziane przez normy *ius cogens*? To pytanie nabiera aktualności. Analiza angielskich orzeczeń pochodzących z ostatnich lat prowadzi bowiem do konstatacji o wykształceniu się *estoppel* jako mechanizmu umożliwiającego *de facto* niekontrolowaną ingerencję w podstawowe instytucje prawa prywatnego, takie jak prawo własności czy spadkobranie.

Jakie instytucje prawne stosowane są w Polsce w przypadkach, w których angloamerykańscy prawnicy sięgają po *estoppel*? Czy rzeczywiście instytucja ta jest odpowiednikiem zasady dobrej wiary i zakazu nadużywania prawa?

SUMMARY

The book attempts to analyze the status of several Anglo-American legal doctrines referred to as equitable estoppel, promissory estoppel, and proprietary estoppel. It examines the English, American and Australian law from the 18th century onwards. The book draws analogies to legal devices detectable in continental civil law and characterized by the goal similar to that performed by various types of estoppel. Among these devices there may be listed those found in the European harmonization projects (PECL, DCFR, CESL) as well as those found in the national civil codes, and specifically such as principle of good faith and fair dealing or the prohibition on the abuse of rights.

Common law jurisdictions recognize a number of specific estoppel doctrines. The latter prevent the negative effects of an inconsistent conduct of the other party and counteract the occurrence of detriment or other negative consequences (often referred to by a vague notion of “unconscionability”) resulting from the party’s reliance on the other party’s inconsistent conduct.

Estoppels are used today as „safety valves” in almost all fields of Anglo-American private law. The courts apply them to settle accounts for the expenditures made on someone else’s property and also to protect the addressees of formally defective promises (made in breach of the statute of frauds) as well as to protect the parties to the negotiations that did not lead to the contract’s conclusion. Estoppels can also be found in family-law relations as a device to settle the accounts of former cohabitants or to modify the partition of the deceased’s estate.

Despite the broad scope of its application, the law on estoppels is far from being settled. Significant differences occur in its interpretation under various jurisdictions. While in English law the promissory estoppel might be used only as a defence (“a shield”), the American and Australian law recognize it as an independent cause of action (“a sword”). There are many controversies and disputes that are currently taking place both in the courts and in the scholarship. They

lead to legal uncertainty and unpredictability of decisions. The book attempts to discuss these issues and sometimes point to potential solutions.

KEYWORDS: private law, legal history, comparative law, Anglo-American law, equity law, estoppel, good faith, abuse of right

Monografia Jana Halberdy jest niezwykle pogłębionym i bardzo dziś potrzebnym studium występującego w prawie angloamerykańskim instrumentu zwanego estoppel, będącego do pewnego stopnia ekwiwalentem rozwiązań, które w prawie kontynentalnym, w tym i w prawie polskim – funkcjonują jako klauzule generalne w rodzaju zasad uczciwego obrotu, dobrej wiary, zasad współżycia społecznego itp. Autor posługuje się zarówno metodą historyczną, jak i dogmatyczną oraz prawnoporównawczą, co jest w pełni uzasadnione. Materiał źródłowy wykorzystany przez autora jest imponujący. Z jednej strony książka jest nader cennym wkładem w wizję historycznego rozwoju prawa angloamerykańskiego, a z innej – wartościowym źródłem informacji dla dogmatyków prawa.

Z recenzji prof. dr. hab. Kazimierza Barana

Książka przedstawia wszechstronną i wnikliwą analizę niezwykle skomplikowanego obszaru angloamerykańskiego prawa zwyczajowego. Poszczególne odmiany estoppel stanowią niezwykle istotne instytucje prawne, bardzo ważne w praktyce, ale często nie w pełni zrozumiane przez prawników. Dogłębne zrozumienie zasad i funkcjonowania angloamerykańskiego prawa zobowiązań i prawa własności nie jest możliwe bez zapoznania się z tematyką opisaną w tej książce.

*Z recenzji dr. Rafała Zakrzewskiego
(solicitor – Anglia i Walia)*